



Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository



Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

508

808

4-99

1900

1011

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳՐԱԳՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾԵՆՆԵՐԻ ԳՈՐԾԵՆՆԵՐԻ ԳՈՐԾԵՆՆԵՐԻ

132
ՍՍՄԱՆԵԱՆ

ՏԱՂԱԶԱՓՈՒԹԻՒՆ

808

4-99

ԱՐՏԱՏՊՈՒԱԾ «ԲԻԻՐԱԿՆ»ԷՆ

ԵՐԿԱՍԻՐԵՑ

ՍՏԵՓԱՆ Յ. ԿՈՒՐՏԵԿԵԱՆ

28927 8

معارف نظارت جلیله سنک فی ۲۹ مایس سنه ۱۰۴ و ۳۱۶
نومرولی رخصتنامه سیله و سمباط داودیان معرفتیه
طبع و نشر اولمشدر



811(84.35)

4-88

2003

1900

ՏՊԱԳՐ. ՆՇԱՆ Կ. ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ
Կ. Պոլիս, Էսկի Ջապրիյե նասսեխի, քիւ 61

(3435)

88

Յ Ա Ռ Ա Ջ Ա Բ Ա Ն

109

Մինչեւ հիմայ մեր մէջ Օսմ. Տաղաչափութեան վերաբերեալ դասագիրք լոյս չէ տեսած, իսկ թուրք. լեզուով հրատարակուածներն ալ՝ կամ խիստ անպէտ երկարումներով խճողուած, եւ կամ՝ կարեւոր յայտարարումներով խիստ համառօտուած ըլլալով՝ մեր ուսանողներուն օգտակար չեն կրնար բլլալ, ուստի այս կարեւոր պահասը լրացնելու համար ներկայ դասագիրքը պարաստեցինք. որ Օսմ. տաղաչափութեան ամէն հիմնական օրէնքները եւ նրբութիւնները կը պարունակէ:

28427

Տաղաչափութեան ուսումը Օսմ. գրականութեան հետեւողներուն համար այնքան կարեւոր է որչափ գրական օրէնքներու ուսումը: Օսմ. գրականութեան մէջ բանաստեղծութեան այս սեռին ունեցած մեծ կարեւորութիւնը հասկնալու համար բաւական է հարեւանցի ակնարկ մը ձգել Օսմ. գրականութեան նախկին եւ արդի վիճակին վրայ:

Նախորդ շրջաններու գրական արտադրութեանց ստուարագոյն մասը կը կազմեն չափեալ բանաստեղծութիւններ. իսկ հիմայ ալ այս սեռը կարեւոր դեր մը ունի եւ պիտի ունենայ Օսմ. գրականութեան մէջ. Ահա այս պատճառով տաղաչափութեան գործնականապէս ուսումը այսօր իր արժանաւոր տեղն ունի պետական բարձրագոյն վարժարաններու մէջ, մինչդեռ մեզմէ շատերուն համար այս ուսումը անլուծելի գաղտնիք կը մնայ դեռ:

Մեր այս գաղափարը թերեւս ոմանց տարօրինակ երեւի, բայց դժբաղդաբար ճշմարտութիւն մըն է

ասիկայ՝ զոր ամենայն վստահութեամբ կրնանք յայտարարել, Պէտք է գիտնալ թէ առանց այս արհեստին քիչ շատ հմտացած ըլլալու՝ այս ինչ կամ այն ինչ բանաստեղծին գործերուն իսկական արժէքին վրայ ճիշտ գաղափար մը կազմել կարելի չէ. ոչ-տաղաչափագէտ մը՝ չափեալ բանաստեղծութեանց ընթերցման եւ նոյն իսկ օրինակութեան եւ լաւ ընտրողութեան մէջ չպիտի յաջողի այնպէս, որչափ պէտք է գրականութեան հետեւողի մը համար, իսկ գրելու մասին յաւէտ անյաջող պիտի մնայ, քանի որ չէ ուսումնասիրած այդ արհեստը, Գրելու մէջ լեզուի յստակութիւն եւ կանոնաւորութիւն, գաղափարներու ճշտութիւն եւ վսեմութիւն որչափ կարեւոր են, նոյնչափ ալ պահանջելի է տաղաչափութեան օրէնքի տեսակէտով կատարեալ ճշտութիւն, առանց որուն գրուածը միակողմանի ըլլալով գրական արժէք չի կրնար ունենալ:

Ուստի ներկայ դասագրքիս մէջ ջանացինք աւանդել ինչ որ կարեւոր է եւ էական: Տաղաչափական օրէնքները եւ ծանօթութիւնները — որոնք մասամբ փորձառութեամբ ստացուած բաներ են — երեք մասի մէջ ամփոփած ենք, Ա. Գլխաւոր եւ Ածանց չափեր, ուր կտրատուի եւ համեմատական ընթերցումի մասին ալ մանրամասն ծանօթութիւններ տուած ենք նշանաւոր բանաստեղծներէ օրինակներ մէջ բերելով: Բ. Յանգ, ուր համառօտ եւ ամփոփ կերպով աւանդած ենք ինչ որ հիմնական է: Գ. Ոտանաւորներու տեսակը, ուր էն գործածականները միայն ցոյց տուած ենք, մէկ դի թողլով այն խել մը տեսակները որոնք նշանակութենէ զուրկ են հիմայ, ինչպէս է մուսաման որ նախորդ շրջաններու մէջ իբր

Ֆեցց մեծ կարեւորութիւն ունէր: Անոնց տեղ հրահանգներ ու ընթերցման վերաբերեալ ինչ ինչ ծանօթիւններ տուած ենք իբր բաղդատութիւն՝ նախապէս տրուած օրէնքներու հետ, որոնց՝ ընթերցումի տեսակէտով ունեցած մեծ նշանակութիւնը անուրանալի է:

Նաև ըստ յարմարութեան համառօտակի ցոյց տրուած ենք թէ այն ինչ չափին վրայ ի՞նչ տեսակ ոտանաւոր շատ գրուած է եւ նշանակութեան արժանի ի՞նչ գործեր հեղինակուած են, ո՞վ են անոնց հեղինակները եւ ո՞ր դարու մէջ ապրած են, ինչպէս նաև օրինակներուն եւ հրահանգներուն տակը՝ անոնց հեղինակներուն անուններն ալ նշանակած ենք իրենց մահուան թուականին հետ:

Արհեստական ինչ ինչ ասութիւններու բառական թարգմանութիւնները դնելու տեղ՝ իմաստը միտյն ցոյց տուած ենք զիւրահասկանալի հանգամանք մը տալու համար, ինչպէս նաև հիմայ անգործածելի դարձած չափերն ալ զանց ըրած ենք՝ գործը աւելորդ մանրամասնութիւններով չխճողելու նպատակով:

Վստահ ենք թէ մեր այս դասագիրքը որ դեռ առաջինն է իր տեսակին մէջ, պիտի կրնայ օգտակար աւաջնորդ մը ըլլալ Օսմ. գրականութեան հետեւողներուն համար:

Յ • Յ • ԿՈՒՐՏԻԿԵԱՆ



Գ. ՎԱՐԺ. ՄԱՆԿԱՆՑ

Նրորդ վարժ. Մանկանցը այս անգամ վերստին տպագրուեցաւ ինչ ինչ փոփոխումներով:

Նրորդ Վարժ. Մանկանցին յօրինուածքը և պարունակութիւնը կը պերազանցեն բոլոր ընթերցարաններունը:

Նրորդ Վարժ. Մանկանցին կ'արժէ ընծայել մասնաւոր ուշադրութիւն, քանի որ կը պարունակէ այնքան սիրուն եւ ոգեւորիչ նիւթեր՝ ուսանողներուն մտքին հաճելի, հրահանգիչ, շինիչ:

Նրորդ Վարժ. Մանկանցը կարգացող աղաք բնաւ չեն ձանձրանար: Ասոր համար է որ այդ գիրքը ամէն տեղ կը վնասուի:

Նրորդ Վարժ. Մանկանցէն կ'օգտուին ուսանողներն ալ, ուսուցիչներն ալ:

Նրորդ Վարժ. Մանկանցով կ'աւարտի Տաճկախօս զաւաններու յատուկ դասընթացքը, և Հայ լեզուին կը տիրանայ ամէն ուսանող որ խնամով ու ճշգիւ հետեւած է անոր դրութեան:

Ս. ԴԱԻԹԵԱՆ

Ա.

Օսմ. տաղաչափութիւն ըսելով պիտի հասկընանք Սրաբներէն Պարսիկներուն, և այս վերջիններէն ալ Թուրքերուն անցած(*) արաբական տաղաչափութիւնը, որ Հիճրէթէն առաջ գոյութիւն ունէր Սրաբներուն մէջ, բայց անոր օրէնքները դասագրքի ձեւով ամփոփուած չըլլալուն համար, տաղաչափութեան ուսումը երկար ուսումնասիրութեան և փորձի կը կարօ-

(*) Արաբները առաջ կ'ըստայ իւր պեճախի, մատնահաշիւի դրութեամբ մինակ վանկերուն թիւը նկատի առնելով կը գրէին, ինչպէս կ'ըլլայ հայերէն տաղաչափութեան մէջ. բայց վերջէն վանկերու տառերուն թիւը եւ անոնց ձայնանիչ ունենալ կամ չունենալն ալ նկատողութեան սկսան առնել. ահա այս վերջին դրութիւնն է որ կը տիրէ արաբ. պարսկ. եւ թուրք. բանաստեղծութեանց մէջ: Ինչպէս յայտնի է, արաբական այս դրութիւնը շատ աւելի դժուար է և աւելի նուրբ՝ արուեստական տեսակէտով, որուն մանրամասնութիւնները պիտի երեւան ներկայ ուսումնասիրութեան մէջ:

տէր , մինչեւ որ Պասրացի Իմամ Խալիլ Իպնի Ահմէտ անունով արաբ գրագէտ-տաղաչափ մը գիրք մը (Սրուզ) հեղինակեց , անոր մէջ ամփոփելով գործածուած բոլոր չափերը . Իմամ Խալիլ մեռած է Հիճրէթի 160 թուականին :

Սա՛ իր վերոյիշեալ հեղինակութեանը մէջ 15 հատ գլխաւոր չափ (պահր) միայն նշանակած է , վերջէն ուրիշներուն կողմէն չափ մըն ալ աւելցուելով արաբականը եղած է տասնըվեց , որոնց վրայ երեք հատ ալ Պարսիկները աւելցուցած են , և չափերուն թիւը բարձրացած է 19ի թէեւ ուրիշ չափեր ալ յօրինուած են Պարսիկներուն կողմէն , բայց անոնք կարեւորութենէ զուրկ նկատուած ըլլալով , 19 գլխաւոր չափերու կարգը չեն դասուած :

Սյս 19 տեսակ չափերէն հինգը վերջէն արաբերէնի միայն յատկացուած է . ինչպէս նաեւ պարսիկներու կողմէն յօրինուածներն ալ պարսկերէնի յատուկ են :

Օսմանցիները այդ 19 գլխաւոր չափերէն 11 հատը միայն ընդունած են , սակայն անոնցմէ երեքն ալ վերջէն անգործածելի դարձած է ,

Տաղաչափութիւնը երեք մասի կը բաժնուի , Չափ , Յանգ եւ Ոտանաւորներու տեսակը :

Բ .

Մ Ա Ս Ն Ա Ռ Ա Ջ Ի Ն

Չ Ա Փ — وزن یاخود بحر

Չափը երկու տեսակ է , գլխաւոր և ածանցեալ :

Օսմ . բանաստեղծութեան մէջ հիմայ գործածուած գլխաւոր չափերը հետեւեալներն են .

1. Պահրի Հէզէճ مفاعيلن هزج (մէֆաիլլիւն) չորս անգամ մէկ սողը :

2. Պահրի Րէճէղ مستقمان رجز (միւսթէֆիլլիւն) չորս անգամ մէկ սողը :

3. Պահրի Րէմէլ (*) فاعلان فاعلان رمل (ֆա'իլաթիւն) եւ մէկ ֆա'իլիւն կամ ֆա'իլան մէկ սողը :

4. Պահրի Միւթէգարիպ مقارب فعلن (ֆէ'ուլիւն) մէկ սողը :

5. Պահրի Միւզարի' مضارع որուն հիմնական ձեւը անգործածելի է , և գլխաւոր ձեւի տեղ անցած է հետեւեալը .

(*) Բուն չափը չորս ֆա'իլաթիւն է , որ վերջէն անգործածելի դարձած է :

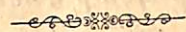
է մէֆալիլիւնի մեֆա ստորաբաժանումը. — սա կը կոչուի վեքեֆի մեհմու *عوج و تد* եռատառ երկավանկ , այսպէս է նաև ֆե'ուլիւնի ֆեու ստորաբաժանումը. — և կա'մ կը պարունակէ սկիզբը եւ վերջը ձայնանիշով երկու տառ եւ անոնց մէջտեղը անձայնանիշ մէկ տառ , ինչպէս է մեֆ'ուլիլ ի 'ուլիլ ստորաբաժանումը , — ասիկայ վեքեֆի մեֆուու *ع و تد* կը կոչուի , որ է բաժանեալ եռատառ երկավանկ :

Ֆասրլէն կը բաղկանայ , կա'մ ձայնանիշ ունեցող յարակից երեք տառէ եւ վերջը գտնուած անձայնանիշ մէկ տառէ , ինչպէս է փեֆեֆիմ . *فدر* — ասոր կ'ըսուի ֆասրլէի սուղրա (*فصلة صغرى*) քառատառ եռավանկ :

Կամ՝ կը բաղկանայ ձայնանիշ ունեցող յարակից չորս տառէ եւ վերջը գտնուած անձայնանիշ մէկ տառէ , ինչպէս է փեֆեֆիմիզ . *فدرمز* — աս ալ հնգատառ քառավանկ (*فصلة كبرى*) կը կոչուի :

Վերոյիշեալ ծանօթութեանց համեմատ նըշանակուած չափերէն միւսթեֆիլիւնը կը բաղկանայ երկու սեպեպի խաֆիֆէ որ են միւս , բեֆ եւ մէկ վեքեֆի մեհմու'է . որ է ըլլնց , նոյնպէս միւսթե'իլիւնը կը բաղկանայ մէկ ֆասրլէի սուղրայէ :

որ է բե'իլիւն և մէկ սեպեպի խաֆիֆէ : Այս կերպով կը բազմատուին մնացածներն ալ :



7 .

ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹԻՒՆ ԿՍՄ ԿՏՐԱՏՈՒՄ — تقطيع

Ոտանաւոր մը անպատճառ պահրի մը չափովը կը գրուի : Ոտանաւորի մը մասերն (եհզա *اجزا*) եւ ստորաբաժանումները (եհեան *اركان*) իրեն պատկանած չափին մասերուն եւ ստորաբաժանումներուն համապատասխան ըլլալու են՝ այդ ստորաբաժանումները կազմող տառերու թիւին և անոնց ձայնանիշ ունենալուն կամ չունենալուն տեսակէտով . ձայնանիշի տեսակը նկատողութեան չ'առնուիր . օրինակի համար , երբ ոտանաւոր մը պահրի հեզհէի այսինքն չորս մեֆա'իլիւնի չափով գրել ուզենք , նկատի պիտի առնենք անոր մասերուն ստորաբաժանումները որ են մեֆա , իյ , լիւն . մեֆա կը բաղկանայ ձայնանիշով յարակից երկու և անձայնանիշ մէկ տառէ . իսկ մնացած երկու ստորաբաժանումները՝ առաջինը ձայնանիշով և երկրորդը անձայնանիշ երկերկու

տառէ միայն կը բաղկանան , հետեւաբար չորս մեֆաիլիւնի հանդէպ գրուած բառերն ալ մի և նոյն կազմութիւնը պէտք է ունենան : Այս կէտը որ էական է , աղէկ մը լուսաբանելու համար առնենք հետագայ ոտանաւորի տողը որ պահքի հեզքերի չափով է .

دکل لطفی شهنشاه زمانک قابل احصا

Հոս մեֆաիլիւն մասին հանդէպ կը գտնուի տեղի լուրքի , զոր համեմատելով կը գտնենք որ , կազմութեան տեսակէտով կատարելագոյն համապատասխան է անոր , ինչպէս , մեֆաի հանդէպ կը գտնուի տեղի որ ձայնանիշով յարակից երկու և անձայնանիշ մէկ տառէ կը բաղկանայ . իյ ռիւֆնին հանդէպ կը գտնուի լուր որ առաջինը ձայնանիշով ու երկրորդը անձայնանիշ երկու տառէ միայն կը բաղկանայ , նմանապէս լիւն ռիւֆնին հանդէպ գրուած ֆի միեւնոյն կազմութիւնը ունի . միւս մասերուն համեմատութիւնն ալ միեւնոյն հիմի վրայ կը կատարուի . Այս համեմատութիւնը քազքի կը կոչուի որ բառական իմաստով կրթել կը նշանակէ : Միւսնոյն կերպը ի գործ կը գրուի ըստ պահքերու մասին :



Ե.

ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ԸՆԹԵՐՑՈՒՄ

Համեմատական ընթերցումի ատեն որ չափի հետեւողութեամբ կարդալ է , հետեւեալ պատահումները տեղի կ'ունենան .

Ա. եթէ ոտանաւորի մը մասերուն ստորաբաժանումներուն մէջ գտնուած թուրքերէն ձայնաւոր տառերը աւելորդ գան , չեն հաշուուիլ իբր թէ գոյութիւն չունին . ինչպէս նաև տիւ , քիւ և և նմանօրինակ պարսկ . երկտառ միավանկ բառերուն վերջի իւ ձայնով վալ ձայնաւորները և պարսկերէն իւ շաղկապը :

Բ . Մերթ անձայնանիշ տառին ձայնանիշ (էսրէ՝ միայն Օոմաներէնի և Պարսկերէնի մէջ) տալ հարկ կ'ըլլայ , երբեմն ալ ձայնանիշ ունեցող տառի մը ձայնանիշը կ'իյնայ (*) օրինակ .

(*) Այս վերջին պարագան հազուադէպ է . ի մէջ այլոց Մուալլիմ Նաճին իր մէկ ոտանաւորին մէջ կիւլիւքանը՝ կիւլիւքանի կարգացեր է . ինչպէս նաև քիւքիւք և նմանօրինակ բառերը ոմանք կարգացեր են են քիւք սղումով նաև եալքերը՝ եալքը , ցե՞ էլլեսիւք՝ ցե՞լլեսիւք :

نه بيلسون بحر حالن اول که منزلکاهی ساحلدر

Ասիկա չորս մեֆա'իյիւնի չափով է , որուն համեմատական ընթերցումը կ'ըլլայ այսպէս .

Նէ՞ պիլսուն պահ = մէֆա'իյիւն , ըրհաւին օլ = մէֆա'իյիւն , քի մէնզիլկեա = մէֆա'իյիւն , հի սահիլտիր = մէֆա'իյիւն » . հոս , ինչպէս կ'երևի արդէն , պահը բառին վերջի բառին (*) Կարե տալով երկրորդ մեֆա'իյիւնի հետ կարգացինք : Ուրեմն երբ ոչ-թուրբ բառի մը վերջը անձայնանիչ յարակից երկու բաղաձայն տառ գտնուի , վերջին տառին (**) Կարե տալը անխուսափելի է , եթէ իրմէ անմիջապէս ետքը եկող բառը Եիֆով կամ այնով չի սկսիր . իսկ երբ իրմէ անմիջապէս ետքի բառը այդ տառերով սկսի , երբեմն Կարե տալու հարկ չի մնար եւ այդ վերջին տառը յաջորդ բառին սկիզբի տառին հետ կը կարգացուի . առաջին պարագային համար

(*) Արոր իսպա (عاج) կ'ըսեն . իմալե (امال) ըսողներ ալ կան , որ ճիշդ չէ . թէեւ այս անուանումը Օսմաներէնի մէջ յաճախ կը գործածուի :

(**) Յանզը բացառութիւն է , մէջ տեղը կը պատահի միայն Օսմաներէնի եւ Պարսկերէնի մէջ :

օրինակ կրնայ ըլլալ վերի պահը (*) բառին ընթերցումը , ուր բէ տառին էսրէ տուած ենք , որովհետեւ անձայնանիչ երկու բաղաձայն տառ (հա և բէ) միացած են : Իսկ երկրորդ պարագային համար օրինակ կրնայ ըլլալ հետեւեալը .

هنر کسب ایت هنر بحر فضیلت کان عرفان اول

որուն համեմատական ընթերցումն է այսպէս . « հիւնէր քէս պիթ , հիւնէր պահրի , ֆազիլէթքեա , նի ըրֆա նօլ » չորս մէֆա'իյիւնով :

Այս տողին առաջին մասին մէջ գտնուած Բեսպ բառին վերջի պէ տառը՝ յաջորդ բառին սկիզբի էլիֆին կցելով կարգացինք առանց Կարե տալու , որովհետեւ վանկ մը կարելի չէր աւելցնել եւ իրմէ ետքն ալ էլիֆ մը կը գտնուէր :

Վերջին բաղաձայն տառը յաջորդ բառին սկիզբի էլիֆին կամ այնին կցելով կարգալը՝ որ Եօ կը կոչուի , Բեսպ կամ պահը բառերուն պէս եռատառներու միայն յատուկ չէ . իհարկին երկտառ եւ վերջին տառը անձայնանիչ ե-

(*) Սոյն օրինակ բառերը երբեմն ալ պարագային համեմատ կրնան կարգացուիլ պահը , հիւլիւմ , Կոմիւր այսինքն երկրորդ տառին ձայնանիչ տալով :

1006
28427

դող վանկերն ու բառերն ալ մի եւ նոյն օրէնքի ենթակայ են , ինչպէս նաև թուրք բառերը : (*)

Գ. Եթէ բառի մը վերջը անձայնանիչ յարակից երկու կամ աւելի տառ գտնուի , ինչպէս եղած է տօսթ , պէհիչթ , տէօրթ , տէրտ եւ այլն բառերուն մէջ , վերջին տառը , թէ կամ ալ մանաւանդ , համեմատական ընթերցումի ատեն դուրս կը ձգուի , (**) երբ կարելի չըլլայ ետեւ տալ կամ իրենցմէ ետքը էլիֆ կամ այնով սկսուած բառ չգտնուի . նոյնպէս (այն) (***) տառը բառին թէ սկիզբը եւ թէ վերջը մերթ համը կը մնայ , օրինակ .

هشتدن فرقى يوق حقا که بوملك دل آرانک

Այս ոտանաւորի տողը պահելի հեզհեզ չորս

[*] 0ր. جنتدن اوچوب مایه برحور
بج جمله تقابل ایشش

Ճէննէթտէ = նուչուպ սէմա = յէպիր հուր
Պիւրճիհ = մէլէթէգա = պիւ լիթմիչ :

(**) Արդի վարպետ գրողները բառերը այնպիսի գիրքի մը մէջ կը գործածեն որ ասանկ անկումներու հարկ չի մնար :

(***) Առաջները սկիզբի ۵ ۶ ۷ տառերն ալ ի հարկին կրնային իյնալ , բայց արդի գրական արտադրութեանց մէջ չենք հանդիպիր , ինչ որ շատ գովելի է :

մեծախիլուն ըլլալով , կը կարդացուի այսպէս .

« Պէհիչտէն ֆար = (թէ) տառը իյնալով , որովհետեւ կարելի չէ հոս ետեւ տալ — գը եօգ հագգա = թի պու միւլթի = տիլարանըն , իսկ եթէ չափը ներէ ետեւ տալ , որ վանկ մը աւելցընել ըսել է , այս անկումին հարկ չի մնար , միայն թէ բառը արարեւէն կամ պարսկերէն ըլլալու է . թուրքերէն բառերուն ետեւ տալը խիստ հազուադէպ է հիմակ . ի հարկին անոնց վերջին գիրը իյնալով skorթը կը նկատուի իբր skor , ինչպէս Մահմուտ Էրթէմ պէյը ըրած է իր հետեւեալ տողին մէջ .

فاعلاتن کلام فاعلاتن ، مفاعلاتن ، فاعلن

فاخره دم دوت بچق یا شنده سنک
يار اشیر میدی طور اغه بدنک

« Փախիրէմ տէօր , պուչուգեաչըն , տա սէնին » . skorթ բառը նկատած է իբր skor : Գօրգ , չարփ , հօսիւնն եւ ասոնց նման թուրք բառերն միեւնոյն օրէնքի ենթակայ են :

Գ. Երբեմն կրկնակ (թէշտիտ) ունեցող տա-

ուի մը կրկնակը (*) կ'իյնայ և երբեմն ալ ընդ-
հակառակն կրկնակ չունեցող տառի մը կրկնակ
կը տրուի . առաջնոյն համար օրինակ մը Մու-
ալլիմ Նաճիէն .

علم خاص فخر عالم

« Մէլէմի խասի ֆախրի ալէմ տիր » :

Ասոր համեմատական ընթերցումն է « ալէմի
խա , սի ֆախրի ա , լիմսիր » . ուր խասս բա-
ւին կրկնակը կ'իյնայ :

Երկրորդին ալ օրինակ մը .

أمید ایله ایلرز عبادت

Ասիկա ածանցեալ չափով է , ուր իւմիս բա-
ռը կրկնակով կը կարդացուի : Այսպէս երբեմն
կրկնակով կը կարդացուին Եհէր, شكر չիլի, چله ,
ղերիյն, زرين փեր ۛ և քանի մը պարս . բառեր ,
իբր Եհէր, չիլի և փէր : Այս ազատութիւնը նե-
րելի չէ երբեք ամէն պարսկ . բառի , ինչպէս
նաև արար . եւ թուրք . բառերու համար :
Բացառութիւնն է արար . 'ումման یمان ծով :

(*) Այս առաջին պարագան կրկնակ ունեցող վերջ-
նատառերու միայն յատուկ է, 'حق' եւայլն բա-
ռերուն պէս, որոնք ի հարկին առանց կրկնակի հազ, դէմ
եւ քամ եւս կ'արտասանուին :

ԾԱՆՕԹ . — Ինչպէս առաջին պատահման
մէջ գրուած ծանօթութենէն կը հասկցուի , ա-
րարերէն եւ պարսկերէն բառերուն մէջ գըտ-
նուած ձայնաւոր տառերը՝ բաց ի երկտառ ինչ
ինչ միաշանկ պարսկ . բառերէ , քազբի ժա-
մանակ միշտ հաշուելի են իբր չափը լրա-
ցնող տառեր : Օսմանեան բանաստեղծութեան
մէջ երբեմն այս մասին զանցառութիւններ
նշմարած ենք , մանաւանդ նախորդ շրջաննե-
րու գրական արտադրութեանց մէջ , ուր եր-
բեմն արար . եւ պարսկ . բառերու ձայնաւոր-
ներն ալ չեն հաշուուած հետեւելով թուրքե-
րէնի . սիւնեա՛ دنیا բառն ոմանք գրած եւ արտա-
սանած են սիւնեէ دنیه ձեւով . ինչպէս նաև մեվլա՛-
նա՛ և մա՛լբառերն արտասանած են իբր մեվլիե՛նա՛
եւ մեվ . բայց այս տեսակ զարտուղութիւններ
ներելի չեն հիմայ : Միայն մահ , ما کهنه‌لک اندوه եւ
նմանօրինակ հեով վերջաւորուած պարսկերէն
բառերուն էլիֆները եւ վալերը զանց առնուե-
լով՝ մեհ և հեսիւհ ձեւով կրնան գործածուիլ ի
հարկին , ինչպէս նաև یمان , միյհման և مهمان
միհման :

Իսկ արզու آرزو , սախք ساخته , Կաւսման

شادمان Էֆեֆար, մուր, ցիմ եւ ասոնց պէս արար •
 եւ պարսկ . բառերու կամ վանկերու ձայնա-
 ւորներն երկարելով վերջին տառերն ալ կարեով
 կը կարգացուին Էֆեֆարի, մուրի, ցիմի, ա՛րիզո՛ւ,
 սախիթի և ասիման ձեւով, երբ իրենցմէ ան-
 միջպէս ետքը էլիֆով կամ այնով սկսուած բառ-
 չգտնուի, կամ եթէ գտնուի ալ, վանկ մը լը-
 րացնելու հարկը ներկայանայ : Բացառութիւն
 են միայն նանան, ցիվրան եւ նմանօրինակ բա-
 ռեր որոնց վերջը՝ նախընթաց ձայնաւորով մը
 նուն կը գտնուի . այս տեսակ բառերուն վերջի
 նունը, ըլլան արարերէն կամ պարսկերէն, ե-
 թէ պարսկերէն օրէնքով յատկացեալ կամ
 գոյական չեն խօսքին մէջ, (*) կարէ չեն առ-
 ներ իբր ունգային : Մինչեւ իսկ Պարսիկները
 համեմատական ընթերցանութեան մէջ ձայնա-
 ւոր տառերէ ետքը եկած վերջի անձայնանիչ
 նուն գիրը դուրս կը ձգեն, մինչդեռ զուտ ա-
 րարերէնի մէջ այդպէս չէ : Հետեւաբար վերո-
 յիշեալ նանան, محبان ցիվրան, دوران մենունն محنون ,

(*) կամ երբ վերջերնին թուրք . յօդ դերանուն
 կցուած չէ եւ կամ հօլովուած չըլլան, ձանքմըզ, նանք՝
 կարէ առած են իբր յօդաւոր եւ հօլովուած . եւ կամ
 յաջորդ էլիֆ կամ այնով մը կից չկարգացուին,
 ինչպէս صاحب عرفان Էֆի սահիպի րօճա ցիսի :

Էֆմին كمين եւայլն բառերուն վերջի նուն տառին
 պէտք չէ կարեալը նախորդ շրջաններու գրական
 արտագրութեանց մէջ երբեմն այս տեսակ նունե-
 րուն արարերէնի հետեւողութեամբ էսրէ տըր-
 ուած է, մի եւ նոյն հետեւողութիւնը շատ քիչ
 անգամ կը տեսնուի նաև Պարսկ . Շահնամի եւ
 ուրիշ գործերու մէջ, բայց անոնք բացառու-
 թիւն կը համարուին :

Նաև Պարսկերէն և Արաբերէն բառերուն
 սկիզբը գտնուած մէտտով էլիֆները (آ) ինչպէս
 են ամիր آمر, ախեր آخر եւայլն, երկու տա-
 ուի արժէք ունին, ինչպէս նաև պարսկերէն
 օրէնքով յատկացեալի գոյականի և ուրիշ բա-
 ռերու էսրէները եւ գրի արժէքն ալ ունին,
 հետեւաբար այդ տեսակ կարէները երկարելով
 ի հարկին լրացուցիչ տառ կը սեպուին . Նաև
 طاووس քաւոս, داود, کاوس, բառերուն վավերը իբր
 طاووس քաւոս, داود, کاوس երկուքի արժէք ունին : Մուալլիմ
 Նաճին իբր طاؤس դաուս մէկի արժէքով ալ գոր-
 ծածեր է երբեմն :

Նոյնպէս خواهش խահիշ, خوان խան, խեյ
 քրտինք եւ այս օրինակ պարսկերէն բա-
 ռերու մէջ գտնուած համը վավերն ալ ան-

հաշուելի են . նաև խուրճիս خورشيد , խոս خود ,
 խոս خوش , խոր خور , պարսկերէն բառերուն
 ալ վավերը չեն հաշուուիր հետեւելով պար-
 սիկներուն :

2.

ԱՄՓՈՓՈՒՄ — اجمال

Այն տաղաչափական աղատութիւնները
 որոնք գործադրելի են առհասարակ , վերոյիշ-
 եայ չորս պատահումի մէջ ամփոփուած են :
 Գեռ ուրիշ մանրամասնութիւններ ալ կը գըտ-
 նուին թէ եւ , սակայն անոնք անհրաժեշտ չեն
 Օսմաներէնի համար :

Չափերու ցանկին մէջ տեսանք որ ոտանա-
 ւոր մը այլ եւ այլ չափերու վրայ կրնայ ձեւ-
 ուիլ , օրինակի համար , մէկ տողը չորս մեֆա'-
 իյիւնի , չորս միւսքեֆ'իյիւնի , երեք ֆա'իլաթիւնի
 և մէկ ֆա'իլիւնի չափերով , եւ այլն . հետեւաբար
 երբ ոտանաւոր մը չորս մասի վրայ հիմնուած
 չափով ըլլայ , կրնանք կոչել զայն քառամասնեայ ,
 եթէ երեք մաս պարունակող չափի մը վրայ ձեւ-
 ուած ըլլայ՝ եռամասնեայ , իսկ եթէ երկու մասէ

բաղկացած ըլլայ՝ երկմասնեայ : Այս անուանում-
 ները մենք սահմանեցինք , որոշ գաղափար մը
 տուած ըլլալու համար .

Ինչպէս Դ. հատուածին մէջ ըսած էինք
 արդէն , ոտանաւորին իւրաքանչիւր մասերուն
 ստորաբաժանումներն իր պատկանած չա-
 փին ստորաբաժանումներուն հետ համաձայն
 պէտք է ըլլան տառերու թիւին եւ անոնց
 ձայնանիշ ունենալուն կամ չունենալուն տե-
 սակէտով : Անհրաժեշտ չէ իւրաքանչիւր մասը
 ամբողջ բառերէ կազմել , հապա ներելի է
 միշտ ոտանաւորի տողի մը առաջին մասն լրա-
 ցընել յաջորդ բառին ստորաբաժանումովը ,
 կամ՝ երկրորդ մասը նախընթաց բառին ստո-
 րաբաժանումով . նոյնը իմա՝ միւս մասերուն
 համար ալ , օրինակ .

کوز کوز اولدی حکرم کوزلرک در دندن

« կոզ կիւ գոյսու = ֆա'իլաթիւն = ճիլերիմ
 կիւզ = ֆէ'իլաթիւն = լերիճից սեր = ֆէ'իլաթիւն
 = փնսէն = ֆէ'իւն » :

Հոս կը տեսնուի որ մասերը՝ առաջինէն
 զատ՝ յաջորդ կամ նախընթաց բառերուն ստո-
 րաբաժանումներովը լրացած եւ այդ կերպով

հիւսուած են : Ազատութիւն մը որ ոտանաւոր գրելու մասին մեծ գիւրութիւն կ'ընծայէ :

Ասկից զատ պէտք է գիտնալ թէ , ինչպէս արարական սարփի համեմատ մեքուպ مکتوب , մեֆուլ مفعول , քեթիպ کاتب , ֆաիլ فاعل , միւսքիվնիպ مستوجب , միւսքեֆիլ مستعمل ձեւերով են եւ այսպէս կը կոչուին , նմանապէս տաղաչափական օրէնքով ալ , միւսքեֆիլ مکمل , որ ստորաբաժանութիւններու կազմութեան տեսակէտով մեֆա'իլիւնցի مفاعيلن հետ համաչափ է , կը կոչուի մեֆա'իլիւնցի مفاعيلن չափով , նոյնպէս ֆեկրիլեք فکریلکة և մուքքեֆիլիմ مقدرم միւսքե'իլիւնցի مفاعيلن և կեֆիլիմ կիւն کون کون کون کون ֆաիլիւնցի فاعيلن չափով են եւ այսպէս կը կոչուին :



է.

حروف مدوّ املًا (ا)، (و)، (ی) — ԶԱՅՆԱԻՈՐՆԵՐԸ

Թուրք, ձայնաւորները պարզ հուրուփի իմպ են, որ ձայնանիշի տեսակը միայն ցուցնելու կը ծառայեն առանց երկար հնչուելու . բացառութիւն են միայն յանգի մէջ գտնուած կամ իբր

չափու լրացուցիչ տառ մէջտեղ գործածուած թուրքերէն ձայնաւորներն, որոնք պարսկ . և արաբ . ձայնաւորներու պէս կ'երկարին , ինչպէս ասկից առաջ ալ ըսած ենք արդէն : Այս կարգէն է իբր Է և Ա՝ ձայնաւոր հե տառն ալ , օրինակ .

حضوره وارمغه بار کنهدين يوق مجالم آه — ليلا خانم —

Ասոր մէջ վարմաղա բառին մաղա ۴مە մասը՝ մեֆա ۴مە ստորաբաժանումը լրացնելուն համար ձայնաւոր հե տառն երկար էլիֆի գեր կը կատարէ իբր մաղա՝ : Նաև հուզուրա حضوره բառին ۴مە մասն ալ երկար է ի] ع ստորաբաժանումը լրացնելուն համար :

Իսկ վերոյիշեալ պարսկ . և արաբ . ձայնաւորներն ասկէ առաջ ցոյց տրուած բացառութիւններէն զատ՝ միշտ երկար են (*): Ասոնք երբեմն թէ բառին մէջտեղն եւ թէ վերջը կրկիկին արժէք ալ կրնան ունենալ, կամ թէ այսպէս

(*) Ճէվտէթ փաչա, Զըեա փաչա, Էքրէմ պէյ և ուրիշներ՝ հիչ եւ եանքի բառերուն եւ գիրերը երբեմն անարժէք նկատած են : 0ر. همدای طبعم . هچ تنزلی ایدو شعره همدای طبعم . 0ر. Ասիկա Ճէվտէթ փաչային է , ուր պարսկ . هچ բառին եւ տառը՝ թուրքերէնի պէս անարժէք նկատուած է :

ըսենք, նախընթաց բաղաձայնի մը հետ երկու վանկ կը կազմեն, հետեւաբար ի հարկին պարս. ڤاڤ քառը կ'արտասանենք ڤիک'ا, քազպիլը قاپيل քազպիլի, մագուլը' معقول մա'գուլ'ւլ ձեւերով: Թուրքերէն ձայնաւորներուն կրկին արժէքով առուամը զեղծում մըն է, որ կը տեսնուի նախորդ շրջաններու գրական արտագրութեանց մէջ:

Պարսկ. եւ Արաբ. վերջի ձայնաւոր հե տառերուն գործածութիւնը՝ ինչպէս են խանկ, خاڤ, քերեմէ ڪڙ Եւայլն, Թուրք. հե տառին համանման է: Նշանաւոր Օսմ. բանաստեղծներէն Նէտիմ՝ իր մէկ ոտանաւորին մէջ Արաբ. գահգահի ڤاڤهه բառին վերջի հեն էլիֆի փոխելով գահգահի ڤاڤهه գրած է. ահա ասիկա ալ կը հաստատէ որ ձայնաւոր հե տառն ի հարկին իբր չափու լրացուցիչ երկար էլիֆի գեր կը կատարէ արտասանութեան տեսակետով միայն. յանձնարարելի չէ սակայն էլիֆով գրել Նէտիմի հետեւելով: Իսկ երեք լեզուի բառերուն վերջի այս հե տառին անկումն յաճախադէպ է համեմատական ընթերցումի մէջ:

Ասկէ զատ Պարս. ڤ ڤ եւ չի ڤ բառերուն վերջի համը հե գերը ոտանաւորի մասե-

րուն (*) մէջտեղն եւ վերջը . ڤիչ անգամ՝ եէի արժէքը կ'ունենայ ڤ ڤ ڤ եւ չի ڤ ڤ ձեւով. ասոր օրինակները կը գտնուին ի միջի այլոց Մահմուտ Էրբէմ պէյի « Աղուսթօս պէօճէյի », ոտանաւորին եւ Ջրեա փաշայի « Խարապաթ » ին մէջ. օր .

ترکی سخنه تمل قومشله

کر چه تملی کوزل قومشله

Թիւրքի՝ սիւ = խեմէ՝ քեմէլ = գումուլար
Կերչի՝ քե = մէլի՝ կիւզէլ = գումուլար

Քիչ մըն ալ հեմգեով հեի կամ եէի վրայ խօսինք: Նախի՛ք ڤاڤ կերմի՛ի ڤ ڤ ڤ և նմանօրինակ բառեր երբ ֆա՛իլաթիւն մասին հանդէպ գտնուին, ասոր ֆա եւ ըլա ստորաբաժանումները լրացնելու համար, համեմատական ընթերցումի մէջ կը նկատուին այնպէս, որպէս թէ գրուած ըլլային կերմիէի ڤ ڤ ڤ ձեւով. պատճառը ակներև է. ڤ ڤ ڤ եւ ڤ ڤ ڤ մի՛ի միեւնոյն կերպով կը նկատուին նաև ڤ ڤ ڤ ըլիւն ڤ ڤ ڤ եւ մե՛ֆա ڤ ڤ ڤ ստորաբաժանումներուն

(*) Թէեւ սկիզբն ալ կը հանդիպինք, բայց այդ խիստ անսովոր է:

հանդէպ որոնք եռատառ-երկվանկ են : Իսկ մի՛ի մասը երբ վեքեօի մեֆուզի հանդէպ գտնուի , պարսիկները կրկնակով ալ կը կարդան իբր կեմիյեի ^{کرمی} որ առաջինէն նախընտրելի է այս պարագայի մէջ :

Պարսկ . եւ Արաբ . բառերուն եւ մասնիկներուն վերջի ձայնաւոր եւ տառը երկար ըլլալէ կրնայ դադրիլ այն առեւն , երբ յաջորդ բառը հեւզե հիֆով կամ հիֆով (*) սկսի , օրինակի համար . պի՛եմալ ^{آمال} բառին սկիզբի Պարսկ . պի ^{بی} մասնիկին եհն երկար է , բայց ի հարկին կրնայ կորսնցնել այդ հանգամանքը , քանի որ յարակից բառին սկիզբն հեւզե հիֆ կը գտնուի . եւ կը նկատուի այնպէս , որպէս թէ գրուած ըլլար պի եհմալ ^{آمال ب} հիֆն ալ կորսուելով . ասոր օրինակներուն շատ կը հանդիպինք նոյն իսկ Արաբերէնի եւ Պարսկերէնի մէջ : Այս պարագային Արաբ . եւ Պարսկ . մեքսով հիֆներն որ երկու տառի արժէք ունին , մէկի արժէք կ'ունենան (**): Նաեւ պարսիկներն եր-

(*) Վալ շազկապէն առաջ ալ կրնայ դադրիլ ի հարկին . օրինակի համար , ^{شادی و خوشی} ^{عاشق} վիւխօեի՝ որ կրնայ արտասանուիլ նաև ^{عاشق} ^{شادی} :
 (***) Երբ որ մեքսով հիֆը նախընթաց տառի մը հետ կից կարգացուի , արժէքը մէկի կ'իջնայ :

բեմն եհէ առաջ գտնուած վերջի վալ ձայնաւորները բաղաձայնի վերածելով , սույի ^{سوی} , նասույի ^{جادی} եւ ասոնց նման բառերը սիւվիյ ^{سوی} և նասիւվիյ ^{جادی} ձևով արտասաներ և ըստ այնմ գործածեր են (*): Օսմանցիներն ալ օրինակած են զայս , օր .

اول قدر آسوده عالمایه عدلنده کیم
 خوابگاه ایلمر غزاله بهلوی شیرزی

Հոս փեհլուվի բառը նկատուած է փեհլուվիյ : Իսկ բառերուն սկիզբի հեւզե-հիֆները, ինչպէս ^{اختر} ^{افزا} ^{افزا} « աստղ » եֆզա « աւելցնող » եւ այլն բառերուն մէջ, իրենց արժէքը կը կորսնցընեն երբ նախընթաց բառի մը հետ միացած ըլլան կամ անոր հետ կից կարգացուին , պէսէխքե ^{بداختر} , բուհեֆզա ^{افزا} բառերուն պէս :

(*) ձասուեիյ ^{جادی} ձևով գրուածներուն մէջ ալ երբեմն վալին բնաւ արժէք տուած չեն իբր նասիւեիյ :



Ը.

ԱՄԱՆՑ ՉԱՓԵՐ — زحافات

Ասկէ առաջ գլխաւոր չափերը ցոյց տը-
լած էինք . հիմա կը նշանակենք անոնցմէ ա-
ծանցեալ այն չափերը միայն , որոնք հիմա
առհասարակ կը գործածուին Օսմ . բանաս-
տեղծութեան մէջ :

ՊԱՀՐԻ ՀԷՋԷՃ (بحر هزج)

Ասոր ամբողջ չափն է մէկ տողը չորս
مفاعيلن مفاعيلن .

مفاعيلن، مفاعيلن، مفاعيلن، مفاعيلن

Հետագայ ոտանաւորի տողը այս չափով է

هزار احباب اولان اهل تلوندن وفا کلمز

— راغب پاشا ۱۱۷۶ —

ԿՏՐԱՏՈՒՄ

هزا راحبا = ب اولان اهل (*) = تلوندن = وفا کلمز

Հէզա բահպա = պօլան էհլի = թէլէվ

վիւնտէն = վէֆա կէլմէզ

(*) Հոս ետէն եէ տառի արժէքն ունի , իբր թէ
اهلی زحافات

Հետագայ ոտանաւորը՝ որ վեհափառ Սուլ-
թանի դահակալութեան տարեդարձին առ-
թիւ խմբագրուած եւ « Բիւրակն » ի 1899 թի 31—32
թիւինմէջ հրատարակուած է անցեալ տարի, իբր
հրահանգ կը դնենք հոս այս չափի վրայ ըն-
թերցումի վարժութեան համար :

بو کون يوم طلوع نیر نوار اعظمدر
بو کون روز جلوس حضرت خاقان اکرمدر

بو کون ابر کهربار عدالت سایبان اولدی
بمحمدالله بو کون يوم حلول فصل خرمدر

شهنشاه زمان عبدالحمید خان کرمکتر
که ذات اقدسی ظل جلیل رب اعلمدر

بو کون زیب آور اورنک عزو سلطنت اولدی
بو کون خلق جهانچون عید برعید معظمدر

تفاخر ایتمهده پروردگانی آل عثمانک

که او سلطان ذی شان اعدل شاهان عالمدر

عبادی سایه لطفنده مسعود امدر هب

سخاوتله، کرمه، جودایله مغبوط حاتمدر

طربزادر ممالک بر مثال روضه رضوان (مفاعیلان)
عبادالله سرورش امن و آسایشه همدمدر

نسیم صبحدمدر حکم فرمان هایونی
نشاطافزای دل، شوق آور قلب مؤلمدر

جهانی نظره سی تنویر ایدر مهرمنیر آسا
نکاهی منجلی ساز ظلام انده و غمدر

علاو صیت عدلی غلغله انداز عالمدر
هر آن اذکار و اوصافی م. جلد، مکرمدر

زالال فضل و حکمت منبعیدر قلب پر نوری
سمو خصلت شاهانه سی امر مسلمدر

حکیم عصر ایسه اولماز ادای وصفنه قادر
که یوقدر وصفنه پایان او بر دریای اعظمدر

لسانلر عجز کو، اهل فصاحت قاصر و حیران (مفاعیلان)
کماهی نقش اوصافنده خامه عین ابکمدر

مدار فخرمزددر ذاته دائم عبودیت
صداقت اول ولی النعمته، شہراه اسلمدر

سریر سلطنتده تاقیامت کامران اولسون
اساس معدلت حکم جهاندار یله محکمدر

Վերոյիչեալ չորս մفاعիան ի չափով՝ ի մէջ այ-
լոց շատ մը ընտիր (قصیده) ներբողականներ և
սիրային ասղեր (غزل) գրուած են:

Պահրի հէզէճէ կ'ածանցին հետեւեալ չափերը

U. مفاعيلن، مفاعيلن، فعولن کاسل، مفاعيل U.

حیات آکلا حقیقتده ممانی

— سان پاشا ۱۸۹۱ —

ԿՏՐԱՏՈՒԼ

حیات اکلا^(۱) = حقیقتده^(۲) = ممانی^(۳)

Հաեա թանլա = հազըր յաթաա = մէմաթի:

Հրահանգներ

جهان افسانهدر آلدانه باقی

غم و شادی خیال و خوابه بکزر

— باقی ۱۰۰۸ —

بویار الوان کونا کونه خورشید (مفاعیل)

شفق وقتنده لوح آسمانی^(*) (فعولن)

کیجه انوار ایله قاپلار جهانی^(*) (فعولن)

ایدر ذوق^(۴) نهاری^(*) ماه تجدید (مفاعیل)

Սոյն ստանաւորէն

دويز برکاشن^(۵) پرذوقه دنیا

سزا دینسه جهانه عکس جنت

— منمنلی زاده طاهر —

(۱) — (۳) թուրք. ձայնաւորները երկար են հոս:

(*) թուրք. են երկար: (۲ — ۵) կարէները երկար են զեր ունին հոս:

Օսմ. գրականութեան նախորդ շրջաններուն մէջ այս չափով ի մէջ այլոց վէպեր գրուած են. ինչպէս են Բ. դարուն մէջ ապրած Շէյխիի և Ժ. դարուն բանաստեղծներէն Ահիի Խիւսեփիւ Շիրին պարսկական ականգավերը, նոյնպէս Ժ. դարուն կարեւոր բանաստեղծներէն Նահ-եայի Նուսուֆիւ Զիւլիսան (Յովսէփ գեղեցիկն ու ու Պետափրեսի կինը) ևն.

مفعول، مفاعيل، مفاعيل، فعولن کամ مفاعيل Բ.
 ماهيتی اثبات ايدن آثار عملدر
 ԿՏՐԱՏՈՒՄ

مفعول مفاعی = ل مفاعی = ل فعولن
 ماهيتی اثبا = ت ايدن (*) انا = ر عملدر

Մահիյեէթի իսպա = թիտէնասա = ըի'ա-
 մէլ տիր:

Հրահանգներ

بيك درس معارف اوقونور هر ورقنده
 يارب (1) نه كوزل مكتب اولور مكتب عالم

§

(*) Մեքսով էլիֆը նախընթաց տառի մը հետ կից կարդացուելուն համար արժէքը մէկի իջած է:

(1) Տաղաչափ. աղատութեամբ Բ բառին կրկնակը ինկած է հոս:

بدمایه اولان آکلاشیلیر مجلس میده
 عشرت کهر آدمی تمیزه محکدر

§

ابدال مساعیده قصور اتمه که اولمش
 وابسته بو عالمه سکونک حرکاته
 موتی یاراشیر وار ایسه راحت دوشکنده
 اقدام وتحمل کرک ارباب حیاته

Ի մէջ այլոց կազել և գասիյսէ գրուած:

۹. مفعول، مفاعيلن، مفعول مفاعيلن کամ مفاعيلان

اعمار بشر هر کون هر لحظه بولور نقصان

ԿՏՐԱՏՈՒՄ

اعمار = بشر هر کون = هر لحظه = بولور نقصان

Ա՛մարի = պէշէր հէր կիւն = հէր լահզէ =

պուլուր նոգսան:

Հրահանգ

اعمار بشر هر کون هر لحظه بولور نقصان
 آتاری ده فایندر آنلرده بولور پایان
 بر یاندن اولور پیدا بر یاندن اولور پنهان
 کندی کبی دورانی بیتمکده صانیر انسان
 عالم یته اول عالم دوران یته اول دوران

§

Հրահանգներ

سجابه

ای ابر لطیف رنگ سیار (مفاعیل)

پك شعشعہلی نمایشك وار

فسحتكده سپهر ایچنده

دریای ضیای مهر ایچنده

ماهی کبی خوش سیاحتك وار

طور، طور! نهده چوق سیاحتك وار

فخر ایلپور آسمان سنکله

خوش موجلی رنگ روشنکله

کورسیدی بو رنگ وشکلی رسام (مفاعیل)

قالزدی انده صبر و آرام

یوق آنده بو رنگ شاعرانه

بکر تمکه کلز ارغوانه

پرتو کسیلوبده ای ضیاپوش (مفاعیل)

ایتسه سنق شویله بر در آغوش

— ۱۳۱۰ ناجی —

Ուրիշ դր

تلاطم

تمکینی ویروب جنوبی آلمش

دریاینه اضطر ابه طالمش

لیکن نیه محو ایتدی اول کنجی فلک بیلمم

اول کنجی که ایتشدی هر یولده خدا مکرم

احبابی طوتار صاندم بر قاچ کیجه جک ماتم

باقدم که کیدن کیتمش دنیاده کیلر خرم

عالم ینه اول عالم دوران ینه اول دوران

§

اول ذاته تشمسره صاندم که زمان آغلار

اومدم که یوزی صبحك بر رنگ حزین^(۱) باغلار

کوردم که کونش طوغمش پرخنده بتون طاغیر

بلبلار اوتر شادان^(۲) پر نشئه صولر چاغلار

عالم ینه اول عالم دوران ینه اول دوران

— محمود اکرم بك —

Ի մէջ այլոց կազէլ և գասիյտէ գրուած.

مفعول، مفاعیلن، فمولن *کاسم* مفاعیل ۱۰.

آخرینه خاك اولور بو تنلر

بیلمم نیه کبر ایدر ایدنلر

— شیخ الاسلام عبدالله وصاف افندی ۱۰۷۵ —

Կսրահուժ

آخری = نه خاك اولور = بو تنلر

بیلمم ن = به کب رایدر = ایدنلر

Ախրը եի = նէ խա քօլուր = պու թէնլեր

Պիլմէմ նէ = եէ քիպ րիտեր = խտէնլեր

(^۱—^۲) Նուները կիրանն :

اولمش چڪهرك سڪون زمانى
 هر طالغہسى بر جنون جهانى
 ايتمش هيجانله سطح دريا
 بيك وادىء هولناك پيدا
 اولمقدهدر آن بان سرافراز (مفاعيل)
 هر موج عظيم دهشت انداز
 كيدر مهده روزگار پرفن
 هر طالغہيه بر قبا كويوكدن
 بر آريجه قارلى طاغ كسيلمش
 هر موجة كف نثار مدهش
 قومشمى نه در قيامت ابواه (مفاعيل)
 تسير ايديبور جبالى الله
 اولمقده هزار طورسيار (مفاعيل)
 يكد بيكره پيشدار ودمدار
 ساحل كورينورى قورقوسندن
 كيزلندى بو طالغہ اردوسندن

— ناجى —

Այս չափով շատ մը մեանեկիներ գրուած են:
 Վերոյիշեալ չափով գրուած մեանեկիներ են ի
 մէջ այլոց ժ. դարուն նշանաւոր բանաստեղծ
 Թիւղուլիի Լէյլա և Մէճնուն արար. աւանդա-
 վէպը և 1213ին մեռած Շէյխ Ղալիպի Հիւս-
 նիւ Աղբը:

ՊԱՆՔԻ ՐԷՄԷԼ

Ասոր գլխաւոր չափն է հետեւեալը.
 فاعلاتن، فاعلاتن، فاعلاتن، فاعلن کلام فاعلان
 باغبان بر کل ایچون بيك خاره خدمتکار اولور

Կարսուվ

(*) باغبا بر = کل ایچون بيك = خاره خدمت = کا راولور

Պաղիպա պիր = կիւլ էչիւն պին = խարէ
 խրամէթ = քեա բոլուր:

Հրահանգներ

Զրոյց ժամ ին յիստի քիս քիս քիս
 կերպի յաւե ճրատ քիս քիս քիս

— حسين هاشم —

Այս չափի վրայ շատ մը ընտիր գասիյսէներ,
 կազմներ գրուած են: Հոս կը գնենք 1143ին
 մեռած նշանաւոր նէտիյմի գասիյսէն մաս մը
 որ քիսի մը նկարագրուածիւնը կը պարունակէ:

قصر روح افزا دکل حسن وبها ماواسيدر
 جنت اعلايونك فرش جهان آراسيدر

(*) Այս բոլոր պարս. ըլլալուն համար ելիմը կ'եր-
 կարի և դայնին քիս կը գրուի. ինչպէս նաեւ վերջի
 նունն ալ կ'իյնայ տաղաչափ. ազատութեամբ:

սիր արծաթի լուծուցի (1) սկզբն արծաթն արծաթն
 արծաթն արծաթն արծաթն արծաթն արծաթն
 արծաթն արծաթն արծաթն արծաթն արծաթն
 արծաթն արծաթն արծաթն արծաթն արծաթն

Պահարի ընդհանրական հետազոտությունները:

Ս. Բազմա, Բազմա, Բազմա, Բազմա, Բազմա
 Բազմա Բազմա Բազմա Բազմա Բազմա

Կարգաբանություն

Բազմա Բազմա Բազմա Բազմա Բազմա

— 1312 թվական —

Մանուկների զիւլ = Քիսիւլիւնտիւր = Իթիւրազ:

Հրահանգ

Հիշատակ Զրնգար
 Կիմ Նազիր Կորմեմիշ Կորմեմիշ
 Կորմեմիշ Կորմեմիշ Կորմեմիշ
 Կորմեմիշ Կորմեմիշ Կորմեմիշ
 Կորմեմիշ Կորմեմիշ Կորմեմիշ

(1) ձեռնարկ, արծաթն արծաթն արծաթն արծաթն արծաթն
 (2) Ի՛նչ, առաջին եւ տարբեր թէեւ թուրք. արծաթն
 է հոս:

Սառնակ Բր Բր Բր Բր Բր Բր Բր Բր Բր Բր
 Բր Բր Բր Բր Բր Բր Բր Բր Բր Բր
 Բր Բր Բր Բր Բր Բր Բր Բր Բր Բր
 Բր Բր Բր Բր Բր Բր Բր Բր Բր Բր

— 1044 —

Պարտ. Մեծնորդի ճշմարտանշան գիրքը այս
 չափով գրուած է զոր 1130 թուականին մե-
 ռած Սիւլէյման Նեհիյի համալսարանի կերպով
 թուրքերէնի թարգմանած է այսպէս:

Երկու քիմիկոսներ իմ քիմիկոսներ
 Կարգաբանություն
 Կարգաբանություն
 Կարգաբանություն
 Կարգաբանություն

— Մեծնորդի ճշմարտանշան գիրքը այս չափով է:

Բ. Բազմա, Բազմա, Բազմա, Բազմա, Բազմա
 Բազմա Բազմա Բազմա Բազմա Բազմա

Կարգաբանություն

Բազմա (2) Բազմա = Բազմա Բազմա Բազմա Բազմա Բազմա

— 1288 թվական —

Պէնիւմէօզիւմ = Կլիւնէհիւմէն = Իրի գաթ
 պէտք = թէր տիր:

(*) Հոս այնքան համար կը մնայ իր թէ գրուած ըլլար
 Բազմա:

Այս չափով ալ շատ մը գասիյսկներ և կա-
զիններ գրուած են: Պատժիչի դարուն նշանա-
ւոր բանաստեղծներէն Պրուսացի Ահմէտ փա-
շայի երկար ֆերեմ գասիյսկին զոր Պատժիչին
ուղղած է՝ այս չափով է:

فاعلاتن، فعلاتن، فعلن لکام، فعلن لکام، فعلان (1)
» » » » » »
ایتمه عار او کون او قو اهلندن

— نابی ۱۱۲۴ —

ԿՏՐԱՏՈՒԼ

ایتمه عا راوک = رن او قو اهلندن

Իթմէ՛ ա՛րէոյ = բէսօդու էճ = լինաէն

Աւրիչ մը

متساوی دکل اعمی و بصیر

— نابی —

Առաջին մասը՝ متساوی فعلاتن،

Հրահանգներ

کندینی کورمکه یوقدر حاجت (فعلن)

بیلمکه عارف ایله نادانی (فعلن)

زاده طبعی ایله ظاهر اولور (فعلن)

هر کسک مرتبه عرفانی (فعلن)

Այս չափով ալ ի մէջ այլոց մեսնեվիներ գըր-
ուած են ինչպէս է Հալիէ Խաֆան (1015)

فعلات، فعلاتن، فعلاتن، فعلاتن، فعلاتن (1)
فعلات، فعلاتن

Այս չափին առաջին մասը فاعلاتن ալ կրնայ
ըլլալ նաեւ յանգամասերէն մէկը՝ فعلن ֆէ՛լիլին
(եռափանկ) և միւսը՝ فعلن ֆէ՛լիլին (երկափանկ)
ալ կարելի է ըլլալ: նոյնպէս فعلان ֆէ՛լիլան
կամ فعلان ֆէ՛լան ալ կըլլայ՝ ասկէ զատ մի-
եւնոյն տունի մէջ فعلن և فعلان կամ فعلان և فعلن
կրնան միանալ, միայն թէ երբ բուն յանգամա-
սը فعلان կամ فعلان է, միւս տուներուն յան-
գամասերն ալ միեւնոյն կազմութիւնը ունե-
նալու են, իսկ վերջամասերուն մէջ فعلان և فعلن
անխտիր կրնան իրարու հանդէպ գտնուիլ:

Հրահանգներ

(فاعلاتن) بولدی کلزار صفا نشود نمای جاوید (فعلان)

(فاعلاتن) عندلیبان سخت ایلدی تجدید تقم (فعلن)

§

(فاعلاتن) کونشک ذره قدر قدرینه نقصان کلز (فعلن)

(فاعلاتن) ایلسه نور جهانتابنی خفاش انکار (فعلان)

— باقی —

§

(فاعلاتن) وارلغم خالقکم وارلغنه شاهد در

(فاعلاتن) غیرى برهان قوی وار ایسه ده زائد در

— شناسی —

ԿՅՐԱՏՈՒՄ

مفعولُ فا = علائن = مفعولُ فا = علائن
 حکم قدر = نه ايسه = انفاذ ايدر = مرامن
 Հիւքըն գատէր = նէ իսէ = ինֆա զիտէր =
 մէրամըն:

Կազել և գատիյսէ գրուած են ի մէջ այլոց :

Պահրի Րեհեգ

مستفعلن مستفعلن
 որ շատ քիչ գործածուած է . իսկ մէկ տողը եր-
 կու ուղ շատ միւրեկապաներ և միւսեմնադ-
 ներ գրուած են : Յանգամասը կ'ըլլայ նաև
 Ասկէ կ'ածանցին, : مستفعلان

Ա. مستفعلن ، مستفعلن

طور سوئی خامه دمبسته ناجی
قوت رواندر قدسی صریزی

Б. مفاعلن ، مفاعلن ، مفاعلن ، مفاعلن

مقیم را ، غا اول ای کوکل ، فیوض نو ، بهاری کور

Մուգը յմիրա = զօլ էյ կէօնիււ = Ֆիււեու-
 զի նէվ = սէհարի կէօր:

Հրահանգ

نوبهار

مقیم راغ اول ای کوکل
 شکوفه لوده موج اوران
 نه صنعت ایلر آشکار
 کنار حوض پاکده
 ویرر حیاته اهتزاز
 فیوض نوبهاری کور
 صفای حسن یاری کور
 هزار نغمه کاری کور
 درخت سایه داری کور
 خروش جویباری کور

§

دوتر بنفشه، کل، سمن
 ویرر چنده لاله لر
 شراب رنگن آ کدیرر
 طولار درون مرغزار
 سحرده سیر باغه چیق
 مجوهراته ژاله دن
 برر نشان بیاله دن
 صوعکس رنگ لاله دن
 طریله جوش ناله دن
 صباح فیضاری کور
 — محمود اکرم بک —

ՊԱՀՐԻ ՄԻԻՃԹԷՍՍ (بحر مجتث)

مفاعلن ، فعلائن ، مفاعلن ، فعلائن
 فعلان کور
 فعلائن

نه در بو سعی تعب ناپذیر هر ذره

ԿՅՐԱՏՈՒՄ

نه در بو سع = ی تعب نا = پذیر هر = ذره

Նէ° տիր սու սա = եիթա'ապ նա = փէզէրի
 հէր = զէրրէ:

ԿՏՐԱՏՆԱԼԻ

(فاعلاتن) استقامت = بيوك فضی = لتدر

Ուրիշ մը

صایهلم فرصتی غنیمتدن

— رشاد بك —

ԿՏՐԱՏՆԱԼԻ

(فاعلاتن) صایهلم فر = صتی غنی = متدن

Հրահանգ

(Նոր ձեւ)

وسط آسمانده مهر بهار

عظمتله ضیائشار اولمش

کوه ودشته اشعهبار اولمش

ایلمش کائناتی شعشعهزار

§

دامن کوهه طوغری کیتدجه

برکذرکه کورندی نورانی

کلیور بانک آب جوشانی

کوش تحسینه دقت ایتدجه

§

آقیور نور کوردیکم دره دن

آب واشجاری برق برق اولمش

زیر وبالاسی نوره غرق اولمش

وادیء این اولسون کورینن؟

§

Հրահանգ

قره خطاب

مخاطب اول بکا ای بدر آسمان پیرا

مواجههکله سنک شعرلر طوغار زیرا

بو شب سنکله منور شو صحنهٔ تاریک

بنم بو منظره سودامی ایلیور تحریک

کفتلنیر کبی کاهی محاط ابر اولما

شو خسته روحه ظلمت نمای قبر اولما

افقده صانکه بر اکلیل کوهسک شمعی

فروغ آنک ایله پر شکوهسک شمعی

مسافه لر سکا اولماز درنک بخش کسل

آچیل فضایه اوچان روحلر قدر یوکسل

عجب نه لر کوریورسک طلوع شعره مدار؟

محیط ارضی طولاشدجه دائراً مادار

— اسماعیل صفا بك —

ԿԱՊԵԼ Լ զԱՍԻՅՏԻ ԳՐՈՒՆԱԾ Ի ՄԷՋ ՍՅՐԼԵՂ :

~~~~~

(بحر خفیف) ՊՍՀՐԻ ԽՍՏԻՅՅԻ

فاعلاتن، مفاعن، فعلن ԿՄԻ فعلن، فعلان ԿՄԻ فعل لان

ԿՄԻ

فاعلاتن، مفاعن، فعلان ԿՄԻ فعل لان Լ فعلن، فعلن

استقامت بيوك فضيلتدر









Ա. (ա) (و)، (ی) ճայնաւորներէն մէկը՝ օր․  
ای ابر لطیف رنگ سیار بك شعله‌ی نمایشك وار

Հոս յանգատաւը (ر) տառն է, որմէ ա-  
ռաջ (ا) կը գտնուի: Այս տեսակ յանգը قافیه مردفه  
գաֆիեէի միւրեհսեհէ կը կոչուի, ճայնաւորն ալ  
ردف rihshb(\*):

Բ. Յանգատաւէն անմիջապէս առաջ մերթ  
բաղաձայն տառ մը կը գտնուի․ օր․

بريدر اولسه منشرح دل تنك چاليلق صوتكزله پر اهنك

Հոս յանգատաւը (گ) տառն է, որմէ ա-  
ռաջ (ن) կը գտնուի: Այս տեսակ յանգը قافیه مقیده  
գաֆիեէի մուգայեհէ կը կոչուի, յանգատաւէն  
անմիջապէս առաջ գտնուած տառն ալ قید قայس:

Գ. Յանգատաւէն անմիջապէս առաջ ձայ-  
նանիչով բաղաձայն տառ մը և անկէ առաջ  
էլիֆ մը կը գտնուի․ օր․

هپ طبعه صفا ويرن بدایع یارب سکا دکلی راجع

(\*) Արարները الامور և الامور բառերը իրարու հան-  
դէպ գաֆիեէ կ'ընեն առանց նկատի առնելու թէ ա-  
ռաջինին բուն յանգատաւէն առաջ վավի մեմսուսէ  
կը գտնուի, մինչդեռ երկրորդին մէջ եայլի մեմսուսէ․  
Իսկ պարսիկները այսպիսի պարագաներու մէջ եթէ  
բուն յանգատաւէն առաջ էլիֆ գտնուի՝ (ی) փոխե-  
լով հիսապը حساب կը գրեն ու կ'արտասանեն հի-  
սիյայ, Երբեմն վավն ալ միեւնոյն փոփոխութիւնը  
կրած է: Սակայն այս փոփոխութիւնը օսմաներէնի  
մէջ ներքի չէ: Աս կը կոչուի (اماله):

Հոս բուն յանգատաւն է (ع), որմէ ա-  
ռաջ ճայնանիչով բաղաձայն տառ մը և անկէ  
առաջ էլիֆ մը կը գտնուի: Ասիկայ مؤسسه قافیه  
գաֆիեէի միւրեհսեհէ կը կոչուի և յանգատաւէն  
անմիջապէս առաջ գտնուած տառը՝ دخيل st[sh]ii,  
իսկ էլիֆը تأسيس կը կոչուի:

Նաեւ لاهوت և ناسوت կազմութիւնը ու-  
նեցողները قافیه مؤسسه مردفه կը կոչուին, և کمال  
և قافیه مقیده مردفه կազմութեամբ եղողները՝  
قافیه مؤسسه مقیده կոչուի, և نهایت, نهايت  
— Յանգատաւէն ետքը կրկնուած բառը

وصل և մասնիկը՝ شایکان کلام օր․  
ای شعر ترم اشکم ایله همجریان اول

سینه‌مده کی نیران غمه رشحه فشان اول

کبر ایدر ایدنلر  
آخرینه خاک اولور بو تنلر  
بیلیم نیه کبر ایدر ایدنلر

վերջի (ر) մասնիկը وصل և  
Երկուքն և րձիֆ վերջը  
ալ կրնան միանալ:

— Երբեմն ալ յանգամասէն առաջ բառ մը  
կամ մասնիկ մը կը կրկնուի, որուն կ'ըսուի  
حجاب օր․

خلوص تام ايله آتار خيرين ايلدى ابقا  
صحارى وبساتين ورياضى ايلدى اروا

Հոս Հ. حجاب (ايلدى)

— Երբ յանգամասին վերջը երեք հատ ան-  
ձայնանիչ տառ միանայ, ինչպէս եղած է راست  
աստ բառերուն մէջ, վերջին տառը կ'ըլ-  
նայ և կը նկատուի իբր اس, دوس, (դանակ),  
Ծանօթ. Յանգամասերուն վերջը գտնուած  
թուրք. ձայնաւորները՝ ի հարկին պարսկ. կամ  
արաբերէն ձայնաւորներու հանդէպ կրնան եր-  
կարել օրինակ.

«կիւլէրտէ օլուր պու րէնկի տիւճու»  
«Հազդըն պիզէ պիր ադասը տըր պու» (\*)  
كلرده اولور بو رنك دلجو  
حقت نزه بر عطاسيدر بو

Ուրիշ մը

«Իլահ'նիյ, փա'տիչէհլէր փա'տիչահ'նի'»  
«Նէ' հայրէթպախչ'տիրսունուն իլահ'նիյ»  
آهى پادشهر پادشاهى  
نه حيرتبخشدر صنعك آهى

Ստորագծուած յանգերը որ թուրքերէն

(\*) Այս բառը կարելի է նաև պարս. նկատել  
«բոյր» նշանակութեամբ:

են, պարսկ. կամ արաբերէն ձայնաւորներու  
պէս երկարելով կարդացինք. ըստ այսմ՝ թուրք.  
ձայնաւորները յանգամասիվերջը իհարկին պարսկ.  
և արաբ. ձայնաւորներու պէս կը գործածուին  
արտասանութեան տեսակէտով:

Յանգերէն զատ, մէջտեղն ալ թուրք ձայ-  
նաւորները երբ չափու լրացուցիչ տառ նկատ-  
ուին, այս կերպով կ'երկարին որքան ալ անսո-  
վոր և անհաճոյ ըլլայ ինչպէս ըսած ենք արդէն:

Միեւնոյն բառեր կամ մասնիկներ իրարու  
հանդէպ յանգ չեն կրնար կազմել. այն ատեն  
ներեւի է միայն, երբ նշանակութեամբ իրարմէ  
տարբերին. օրինակ.

«Սէվտիյիմ, պագ պու նէ' միւհլիք եարէ»  
«Եագըջըր մը պունու աչմագ եարէ»

سوديكيم باق بو نه مهلاك ياره  
ياقشيرى بو فى آچق ياره

Հոս առաջին ետե կը նշանակէ վէրք, իսկ  
երկրորդը սիրական իմաստով ետ բառին տը-  
րականն է, հետեւաբար նշանակութեամբ ի-  
րարմէ տարբեր են.

Նախորդ շրջաններու մէջ երբեմն այս մա-  
սին զանցառութիւններ եղած են. Պարսիկները

խեցան, իրզան և նմանօրինակ ան մասնիկով բա-  
 յածականներէ ետեւէ ետեւ յանգեր կազմած  
 են, օրինակի համար, նոյն բանն ըրած էնը-  
 շանաւոր պարսիկ բանաստեղծ ճամի. Օսմ.  
 բանաստեղծներէն ոմանք ալ ընդունած են զայս,  
 բայց ժամանակիս ծանօթ Օսմ. բանաստեղծներ-  
 րը կը դատապարտեն այդպիսի յանգեր գոր-  
 ծածողները, միայն եօթը տունը անգամ մը  
 միեւնոյն յանգը կրկնել ներելի է. նաեւ պէ ٻ, փե ٻ, դը ٻ, քէ ٻ, սաս ٻ, սին ٻ և ասոնց  
 պէս նմանաձայն, բայց տարբեր տառերէ յանգ  
 կազմել ալ ներելի չէ. ժամանակիս ծանօթ  
 բանաստեղծներէն Իամա'իլ Սաֆա Պէյը թէեւ  
 այս կէտը մեղմացնել ուզեց՝ բայց ընդունելու-  
 թիւն չգտաւ. մինչդեռ Պարսիկ բանաստեղծ-  
 ները չիմ(\*), ճիմ, պէ և փե տառերով յանգեր շի-  
 նած են, ինչպէս նաեւ ի մէջ այլոց Զիեա փա-  
 շայի քերթուածներուն մէջ ալ այդպիսի յան-  
 գերու կը հանդիպինք, թէեւ ինքն ալ առթիւ  
 մը պախտրակած է յանգի այս զեղծումը. Իսկ

(\*) عجب և عجب Ինչպէս նաեւ ٻ և ٻ քառերը ի-  
 րարու հանդէպ իբր յանգ գործածուեր են ճիմ և ճիւ  
 արտասանութեամբ, այսինքն չիմը՝ ճիմի, փեց՝ պէի  
 փոխելով:

ասոնց հակառակ նուն և նեաօ իրարու հան-  
 դէպ կրնան գտնուիլ և ի ի հարկին նունը նեաօի  
 կը փոխուի և փոխադարձաբար. օրինակի  
 համար, էլիցսէն الكدن (ձեռքէդ) և քեմէլիցսէն  
 مكدن (հիմէն) բառերը իրարու հանդէպ իբր  
 յանգ գտնուելով՝ կրնան գրուիլ առաջինը التدن  
 նունով, կամ ի հարկին երկրորդը՝ مكدن նեաօով:

Պարսիկները خور، خور، خور، خوش եւ այլն  
 բառերը առանց վավի կարեւորութիւն տալու  
 կ'արտասանեն գրեթէ իսկ, իսկ, իսկ, իսկ. ձեւով  
 և ի հարկին մէյ مى, պէس ٻ, սէر سر, փե ک, և  
 նմանօրինակ բառերու հանդէպ իբր յանգ կը  
 գործածեն, սակայն օսմաներէնի մէջ ներելի չէ  
 այս, թուրք արտասանութեամբ միայն կը գոր-  
 ծածուին:

ذوالتوائى ԲԱԶՄՍԱՆԳ

Ոտանաւոր մը կրնայ երկու կամ աւելի  
 յանգ ունենալ այսինքն միեւնոյն ոտանաւորի  
 տունին մէջ մէկէ աւելի յանգ կրնայ գտնուիլ.  
 ասոր իբր օրինակ ցոյց կուտանք հետեւեալ ո-  
 տանաւորները:

Նապիէն

(1) Քրտինք:

افزونی، حیات | کم آزار | لقدمه در  
سرمایه، نجات | سبکبار | اقدمه در

Այս տողերուն մէջ երկերկու յանգ կը գտնուի, առաջինները՝ (եֆզուսի) հայաք՝ և (սեքմաեքի) նեհաք՝, երկրորդները՝ քեմալաք՝ և սեպիււֆաք, հետեւաբար այս ոտանաւորը ذوالقافيتين է:

Երկուքէ աւելի յանգի օրինակ կրնայ ըլլալ Աֆսի պէյի հետեւեալ ոտանաւորը՝

ارباب | قلم | معرفت آموز ام | در  
آداب | ام | ماحصل فیض قلم | در

Այս տողերուն մէջ կը գտնուի երեքական յանգ, ինչպէս կը հասկցուի մեր ըրած բաժանումէն, հետեւաբար ذوالقوافی է:

Մանօք. Յայտնի է թէ յանգը աւելի ականջի հետ գործ ունի քան թէ աչքի հետ, օրինակի համար պաղլար = باغلاړ կը կապէ սաղլար = طاغلاړ = լեռներ բառերուն մէջ արտասանութեան մասին անհամաձայնութիւն մը չենք գտներ, թէեւ առաջինին մէջ բուն յանգատառէն, ղայնէն ետքը գտնուած լարը՝ էլիճով գրուած է և երկրորդին մէջ՝ լեամ և ռեով միայն, սակայն ուղղագրութեան մասին տեսնուած այս տարբերութիւնը՝ արտասանութեան տե-

սակէտով ներդաշնակութիւնը չի խանգարեր, ուստի անոնցմէ կազմուած յանգը թերի չի կրնար նկատուիլ նոյնպէս կիւլ ڪو վարդ և կիւլ ڪو «խնդա՛» բառերէն յանգ կազմել ներքի է հիմայ. թէպէտ երկրորդին ուղղագրութիւնը առաջինին համաձայն չէ, բայց արտասանութեան մասին իրարու կատարելապէս համապատասխան ըլլալուն համար որ և է անտեղութիւն չի ծագիր:

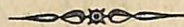
Հիճրէթի ժ. դարուն նշանաւոր բանաստեղծներէն Ֆիւզուլի՝ իր մէկ ոտանաւորին մէջ «խնդա՛» նշանակութեամբ կիւլին ڪو վավ ձայնաւորը ջնջելով գործածեր է կիւլ ڪل (վարդ) և կեօնիւ ڪوکل (սիրտ) բառերուն հանդէպ, բայց արդի գրականութեան ուղղութեամբ այս յապաւումի պէտք չկայ, ինչպէս կը հասկցուի ծանօթ գրագէտ-բանաստեղծներու քերթուածներէն:

Իսկ նախորդ շրջաններու քանի մը բանաստեղծներուն ուղղութեանը հակառակ՝ սօր, կեօր, սուր և նմանօրինակ բառերը՝ իրարու դէմ իբր յանգ գործածել ներքի չէ, որովհետեւ վերջատառէն առաջ գտնուած ձայնանիշները համասեռ չեն:

Ասոնց հակառակ՝ ալիմ թե (գիտուն) բա-  
ռին հանդէպ իբր յանգ կրնանք գործածել  
մալիմ թե (ինչքս), հալիմ թե (վիճակս) եւ այլն  
բառերը. թէպէտ վերջինները թուրք լեզուի  
յատուկ արտասանութեան օրէնքով մալիմ, հալիմ  
ձեւով արտասանել պէտք է, բայց այսպիսի  
պարագաներու մէջ վերոյիշեալ կերպով գոր-  
ծածելը ներելի է, մանաւանդ երբ ցուցուած  
երկու կերպ արտասանութիւնը նկատի առնե-  
լու ըլլանք, առաջինը՝ այսինքն մալիմ, հալիմ  
ձեւով արտասանութիւնը աւելի ճաշակաւոր  
պիտի գտնենք քան թէ երկրորդը, հետեւա-  
բար թէ՛ արձակ գրութեանց և թէ խօսակցու-  
թեան մէջ առաջին կերպը նախընտրելի է, ինչ-  
պէս կ'արտասանեն արդէն կիրթ ճաշակի տէր  
եղողներ առհասարակ:

Ձեռք կարծեր որ բաւական կիրթ ճաշակ  
ունեցող մէկը մալրնսան, հալրնսան բառերը՝ մա-  
լինսեճ, հալինսեճ ձեւով չ'արտասանէ, առանց կա-  
րեւորութիւն տալու այն օրէնքին որ կը տրա-  
մադրէ առաջին կերպով արտասանելը Այդ օ-  
րէնքին տրամադրութիւնը շատ բանաւոր է  
թուրք. կամ թուրքացած բառերու համար մի-

այն, իսկ արար. և պարս. բառերը՝ որ թուրք.  
օրէնքով հօլովուած են, բացառութիւն կը կազ-  
մեն երբեմն, միշտ չենք կրնար ըսել որովհե-  
տեւ նանրմ, Ալլահիմ եւ այլն բառերը, եթէ վե-  
րիններուն պէս նանիմ, Ալլահիմ արտասանելու  
ըլլանք, շատ անսովոր բան մը պիտի ըլլայ և  
շատ ալ անախորժ պիտի հնչէ մեր ականջին:  
Այս վերջինները առաջին կարգի թուրքացած  
բառեր են որոնց պարսկական և արաբական  
ձեւերը անփոփոխ մնալով հանդերձ հօլովման  
ատեն, հակառակիբենց միւս եղբայրակիցներուն,  
թուրք. արտասանութեան հետեւող են:



ՄԱՍՆ ԵՐՐՈՐԴ

ՈՏԱՆԱՒՈՐՆԵՐՈՒ ՏԵՍԱԿԸ

Ոտանաւորը գլխաւորաբար 20 տեսակ  
է, قصيده , مثنوی , غزل , رباعی , نظم , قطعه , بیت ,  
ترتیب , ترجیع بند , ترکیب بند , مسدس , خمس , مربع  
طرز جدید , مستزاد , تنظیر , تضمین , تسدیس , تخمیس  
և تاریخ :

1. Պէյիթը համաչափ երկու տող ոտանա-  
ւորն է, յարակից ուրիշ տուններ և յանգ ու-

նենայ կամ ոչ, որուն առաջին տողին առաջին մասը կը կոչուի صدر بیت , վերջամասը և երկրորդ տողին առաջին մասը և ابتدای بیت և վերջամասը և ضرب کړه کړو کړی , ښاغածն ալ حشو : Իսկ եթէ յարակից տուներ չունենայ և յանգաւոր ալ չըլլայ, այն ատեն կը կոչուի, որուն կ'ըսուի նաեւ . مفرد . օրինակ,

او رتبه مرتفعدر قصر بنیان تواضع کیم  
ریاض جتی نظاره قابلدر زمیندن

— راغب پاشا —

2. Գրգ'ան այն ստանաւորն է որուն իւրաքանչիւր տունին երկրորդ տողը միայն յանգաւոր կ'ըլլայ: Ասիկայ առ նուազն երկու տուն կ'ունենայ:

قطعه

مفعول ، فاعلاتن ، مفعول ، فاعلاتن  
یارب نه اکسیلیدی دریای عزتکدن  
پیانه وجوده زهراب طولمسیدی  
آزاده سر اولوردم آسیب دردوغمدن  
یا دهره کلسیدم یا عقم اولمسیدی

3. երբ գրգ'ային առաջին տունին առաջին տողն ալ յանգաւոր ըլլայ այն ատեն և نظم (նազմ) կը կոչուի. օրինակ,

نظم

فاعلاتن کلام فاعلاتن، فاعلاتن فاعلاتن، فاعلان سخن غیر ایله معنایه توسلمی اولور ؟  
زاغ تقلید نم ایتسه ده بیلیمی اولور ؟  
وهیبا نظمه که درج ایتمه خیال دکری — ۱۲۲۴ —  
عاریت جامه ایله عرض تجملی اولور ؟

4. Բիւպա'ին կը բաղկանայ չորս տողէ միայն, որոնք երրորդէն զատ՝ համայանք կ'ըլլան, իսկ երրորդին յանգ ունենալը անհրաժեշտ չէ: Բիւպա'ին Պանրի Հեզեհե ածանցեալ չափերով միայն կը գրուի, որոնց թիւը պարսկերէնի մէջ մինչեւ 24 կը հասնի , բայց Օսմաներէնի մէջ առ հասարակ գործածուածները հետեւեալներն են.

مفعول، مفاعیل، مفاعیل، فاعولن  
مفعول، » » فاعول کلام فعل  
مفعول، مفاعلن، مفاعیل، فاعول » »

Ասոնցմէ զատ չափեր նշանակելու հարկ չտեսանք, որովհետեւ հիմայ բիւպա'ի գրելու ձգտում չենք տեսներ. օրինակ,

رباعی

سوزدر اولان آرایش مجموعه جود  
سوزدن دوزیلور دو مصرع بود ونبود  
سوز اولمازسه کاف و نون ایله جلوه نما  
کمزدی بوکائاته آثار وجود

— ساهی ۱۱۴۶ —

Ասոր և Եգիպտոսի լեզուներով լեզուներով  
Հալեթի մեռած 1040 թուականին գեղեցիկ  
բիւլետեն գրող մըն էր:

5. Կազիմը՝ յաճախ սիրային ոճով գրուած  
քերթուածն է, որ կ'ունենայ առնուադն  
4—5 և առաւաւելն 15 տուն: Կազիին առա-  
ջին տունին երկու տողն ալ յանգաւոր կ'ըլլայ.  
այս տունը կը կոչուի مطلع մաղլա. իսկ մնացեալ  
տուներուն երկրորդ (\*տողերը միայն մաղլաին  
հետ համայանք կ'ըլլան: Վերջին տունը կը  
կոչուի مقطع մաղլա՝ ուր բանաստեղծը իր ա-  
նունը կը յիշէ: Օտմ: բանաստեղծներուն մէջ է՛ն  
փայլուն կազէլ գրողը — Ֆիւզուլիէն ետըը —  
Պապին է:

Ֆիւզուլիին հետեւեալ ընտիր կազէլը իբր  
օրինակ կը դնենք հոս:

(\* Եթէ ամբողջ տողերը յանգաւոր ըլլան, այդ  
ոտանաւորը մուսարրա՝ مصرع կը կոչուի:

Կազի

ԱՍՏՈՒԾՈՅ ՈՒՂՂԵԱԼ

ای وجود (12) کاملک اسرار حکمت مصدری (\*)  
مصدری (1) ذاتک اولان اشیا صفاتک مظهری  
مظهری (2) هر حکمتک سنسک که کلک (13) قدرتک  
صفحه افلا که نقش ایتش خطوط (14) اختری  
اختری (3) مسعود اولان اولدر که طبع (15) پاکنتک  
قابل (19) فیض (4) اوله لطفکدن صفای (16) جوهری  
جوهری (5) معیوب اولان ناقص بن کیم متصل  
ساده در خطک خیالندن ضمیرم دفتری  
دفت (20) اعمالک خطی (6) خطانددر سیاه  
قان دوکر چشم خیال ایتدکه هول (17) محشری  
محشری (7) اشکم ویرر سیلابه کر روز (18) جزا  
اولسه (8) مقبول در کاهک مرشکم کوهری  
کوهریدر (9) عشق بحرینک فضولی آب چشم  
لیک بر کوهر که لطف (21) حق آکا (10) در مشتری

(12—21) Էսրկները իբր չափու լրացուցիչ ձայնա-  
ւոր՝ երկար են հոս:

(\*) Յանգը յաջորդ տողին սկիզբը կրկնելուն ի'ատե  
առա կ'ըսուի, ինչպէս եղած է այս կազիին մէջ: ի'ատե  
պարունակող կազիին ալ կը կոչուի միւ'ատ (معاد)  
(1—10) Թուրք. و، ه، ی، ا، ۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۸، ۹، ۱۰  
հոս: Նոյնպէս յանգերուն վերջի թուրք. (۱) ձայնա-  
ւորները:

6. Մեսեհիին այն ոտանաւորն է որուն իւրաքանչիւր տունը առաձին յանդ կ'ունենայ. սա՛ երկու և բազմաթիւ տուներ կրնայ ունենալ: Մյս կերպով կը գրուին ընդհանրապէս մաղթանք, ներբող, ողբերգութիւն, վէպ(1) պատմութիւն, իմաստասիրական խոհեր, նկարագրութիւն, նամակ ևն օրինակ:

بر کوچك چوجفك قبرى اوزرنده محرر

مفعول، فاعلات، مفاعيل، فاعلن کամ فاعلان

ای سالخورده صارماشیق ای نوجوان چمن

ای درلو درلو تازہ نباتات موجزن

ای معبد آلہ کہ اولدک خدا نما

فیضکله عتلی ایندک الوهیت آشنا

ای ناله زن مکس کہ اولورسک صدارسان

ازهار ایچنده اویقویه طالمش ایکن شبان

یچاره نک معارض اولورسک فراغته

سویلرسک آکلاشلمیه جق سوز قولاغنه(\*)

ای باد، ای قوافل امواج بی قرار

ای کائنات ایچنده کی الحان بی شمار

(1) վէպ և պատմութիւն առ հասարակ մեսեհիի կ'ըլան:

(\*) Թուրք. ելի՛ն տառը երկար է հոս:

ای میوه لکه ولوله روزگار ایله

ایلرسکز سقوط یره انکسار ایله

ای نوبهار شوقی ایله ایلیوب ظهور

آفاقی درلو نعمه ایله ایکه دن طیور

ای متصل یتیشدیروب اطرافدن هوا

امواج بی نهایی جوشان ایدن فضا

ای خوشه لر یتیشدیریجی خاک فیضناک

ای اینجیلر نثار ایدیجی بحر سینہ چاک

یاپراقلر، ای شکوفه لر آچیش غصون تر

دالار ایچنده قوش بیودن آشیانه لر

آراتق کسک کورلتی بی طالسون خیالنه

بر یارچه ترک ایدک چوجفی کندی حالنه

راحتسز اولمسون، اویوسون طفل ناتوان

مادر ده اشک دیده سنی ایلسون روان

(ویقتور هوغو)

— ناجی —

7. Գասիյսէն մաղլա ունեցող երկար ոտանաւորն է, ասիկայ կ'ունենայ առնուադն 31 և առաւաւերն 99 տուն: Գասիյսէն առաջները կ'ունենար յառաջարան մը որ քրէզահ կիրիզկեան կը կոչուի նաեւ կազիլ մըն ալ կը կցուէր բայց



հիմայ այս երկու պարագան զանց կ'առնուի : Գասիյսեի մէջ բանաստեղծը ինքզինքը կը գովէ ալ, այս մասը կը կոչուի فخریه Գասիյսեի : Ասով կը գրուին ներքող, պարսաւ, նկարագրական, ողբերգական, և երգիծաբանական : Օսմ. բանաստեղծներուն մէջ է՛ն փայլուն գասիյսե գրողն է Էրգոււմցի Նէֆ'ին որ միանգամայն սրամիտ երգիծաբան մըն էր : Իբր նմոյշ կը դնենք հոս Նէֆ'իի 63 տունէ բաղկացեալ մէկ գասիյսեին կիրիզկեանէն քանի մը տուն :

مفعول، مفاعيل، مفاعيل. فمولن

(1) صائمك كه فلك دور ايله شامى سحر ايلر

هر واقعه نك عاقبتندن خبر ايلر

بر دوش كيدر حق بو كه معناده بو عالم  
كيم كوز يوموب آچنجه زمانى كذر ايلر

بر یرده كه آرامه بو مقدار اوله مهات

اربابى نيجه كسب كمال وهنر ايلر

بولماز ره حقى مكر اول كيمسه كه آكا

توفيقى هادى (\*) ازل راهبر ايلر

(1) صائمك ճևը արդի գրականութենէն վտարուած է :

(\*) Վէթէտի մէֆրուզի հանդէպ կրկնակով ալ կը կարդացուի փոխանակ ըլլալու هادى հասի'ի :

توفيق رفيق اولميجق فائده يوقدر  
هر كيم بوراده عقله اويارسه ضرر ايلر

8. Միւրեպպա կը նշանակէ քառատող, որ մէկէ աւելի յօդուածներէ կը բաղկանայ. ամէն յօդուած կ'ունենայ չորս տող առանձին յանգով համայանգ (\*). առաջին յօդուածին մէջ վերջին տողին միւսներուն հետ համայանգ ըլլալը անհրաժեշտ չէ, իսկ միւս յօդուածներուն վերջը՝ երրորդ տողէն ետքը, առաջին յօդուածին վերջին տողը ամբողջութեամբ կամ անոր յանգը միայն կը կրկնուի :

9. Միւխամեհս կը նշանակէ հնգատող, որ միւրեպպաի պայմաններով գրուած ոտանաւորն է, միայն թէ ասոր երեք տողէն ետքը — ամէն յօդուածի մէջ — տարբեր յանգով տուն մը կրնայ կրկնուիլ :

10. Միւսեհսսքը վեց տող կ'ունենայ միւսնոյն պայմաններով : Ասոր չորրորդ տողէն ետքն ալ — ամէն յօդուածին մէջ — տարբեր յանգով տուն մը կրնայ կրկնուիլ այդ տունին երկու տողը առանձին յանգ ալ կրնայ ունենալ որ կը կրկնուի ամէն յօդուածի վերջը, օրինակ :

(\*) Իսկ եթէ մէկ տունը չորս տողի բաժնուի, և տողերուն մեծ մասն ալ յանգաւոր ըլլայ, այդ ոտանաւորը կը կոչուի, (նաճի) :

ایلیوب محض کرم بنده بیچاره سنه  
فیض همتله مدد قیلدی بو آواره سنه  
مرهم شفقت و لطف اوردی دلک یاره سنه  
باقیوب حاصلی و اصف یوزمک قاره سنه  
بی ده بویله قبول ایتدی ارنلر شاهی

— *Uoq[θan Wazimaw R.*

— *θawānawakakig* —

مسقط

استفعلن، استفعلن — استفعلن، استفعلن *qawf* علان  
اسدی نسیم نوبهار  
آچسون بزم ده کوکلز  
آچلدی کللر صبحمدم  
ساقی مدد صون جام جم  
ایردی ینه اردبهشت  
اولدی هوا عنبر سرشت  
عالمهشت اندر بهشت  
هر گوشه بر باغ ارم  
کل دوری عیش ایامیدر  
ذوق و صفا هنکامیدر  
عاشق لک بایرامیدر  
بو موسم فرخنده دم  
هر نو رسیده شاخ کل  
آلدی ینه (1) جام مل  
لطف ایت آچیل سن داخی (2) کول ای سروقد و غنچه قم  
— نفی —

(1-2) Այս երկարունը զեղծում կը սեպուի հիմալ, որովհետեւ անոնց գրուած կերպն ալ սովորականին հակառակ է:

مربع

مفاعیلن، مفاعیلن، مفاعیلن، مفاعیلن  
بقابحش فنا بر صوت در بو آسمانیدر  
که هر بر نغمه سی بر شعر صاف بی مدانیدر  
بو ابیاتک که شاعر لرجه سرتاسر معانیدر  
نه ممکن بیلمه دن مفهومی (\*) انشاد ایدر بر قوش

§

آلیر لذت، او بزلردن زیاده آب جاریدن  
نسیم کوه پیمان، سحابیدن، صحاریدن  
لطاقتدن نه کوردیسه (\*\*) بیلوب الطاف باریدن  
درخت اوستنده بر دیگر قوشه (\*\*) تعداد ایدر بر قوش  
— محمد جلال —

نخمس

فاعلاتن *qawf* فعاتن، فعاتن، فعاتن، فعاتن *qawf* فعان  
یارادوب حق بکا بر راهبر آگاهی  
بنده حلقه بکوش ایتدی دل کمراهی (1)  
جان ودلدن بو یوله اولدم آنکله راهی  
عابد و فاسقه مولانک آچیق درکاهی (2)  
بی ده بویله قبول ایتدی ارنلر شاهی (3)

§

(\*) թուրք. (ս) տառը երկար է հոս. (\*\*) նոյնպէս  
(\*) տառերը այսինքն ֆեթիւաներն ալ երկար են:  
(1) (2) (3) (ս) տառերը 'թէեւ թուրքերէն' երկար են հոս:

Ինչպէս վերի օրինակէն ալ կը հասկցուի, միւսեմմադի առաջին կամ վերջին տունին մէջ յանգի ազատութիւն ներելի է:

Ծանօթ. Վերջին այս երեք տեսակը օարգիի ալ կը յարմարի մանաւանդ միւրեպպան:

11. Թերթիպի պէնքը կ'ունենայ մէկէ աւելի յօդուածներ առանձին յանգով և անոնց վերջը կը գտնուի տարբեր յանգով տարբեր տուն մը օրինակ:

مفعول، فاعلات، مفاعيل، فاعلان کلام فاعلان

مکتب دیوبند ده کچمه که قدسیدر اول مقام  
سکانه، مؤسسه ایله احترام

بيت الشرف سزا در آکا اولسه ایدی (\*) نام

ناقص کنلر آنده اولور لاجرم تمام

لايق دکل می دینسه آکا قبله (1) انام

مقصود ایسه اگر سکا بر قبله (2) صرام

اول جانب مبارکه وقتيله قيل خرام

کسب کماله صبح ومسا ایله اهتمام

اما مزاج عصره موافق ده اولمی

هم احتیاج خلاقه مطابق ده اولمی

§

(\*) Առաջին (5) գիրը, որ թուրք. է, երկար է հոս: (1, 2) կը նկատուին, այնպէս իբր թէ գրուած ըլլաին قبلی գրպիէի:

آج دیدہ بصیرتی آفاقه قيل نظر (\*)

پر دور زمانزده عجائبه سربسر

هم نوعمز، بو نسخه کبری اولان بشر

شمشک کبی بر آفتی امرینه رام ایدر

سیر سریع ایله جولانکاهی بحر وبر

جو هوایه چقیمه ده شاهین تیزپر

بحر محیط (1) قعرینه ده قورقوسمز اینر

یا رب دها نهلر یاپه جقدر دها نهلر

مکتب دکلی منشای هپ بو (\*) بدایعک

اهل کماله اشته مکافاتی صانعک

— منیف پاشا —

12. Թերթիպի պէնքը նոյնպէս առանձին յանգով մէկէ աւելի յօդուածներ կ'ունենայ, միայն թէ ասոնց վերջը կը կրկնուի միեւնոյն տունը:

Ծանօթ. Թերթիպի պէնք և քերթիպի պէնք գաւախտի և կազիլի տեսակէ ըլլալով անոնց պէս ամէն յօդուածի առաջին երկու տողէն զատ՝ մնացած տուններուն մէջ երկրորդ տողերը մի-

(\*) Հոս պիտի արտասանուի ցեղեր, թեթեւ կերպով:

(1) Դը տառին էսրէ կը արուի, որ կը ծառայէ լրացուցիչ մէկ տառի տեղ: (\*) վալ ձայնաւորը երկար:

այն յանդաւոր կրնան ըլլալ. այս կերպով գըր-  
ուած են ի մէջ այլոց Բուհիի, Պագիի քերհիպի  
պիեցները և Զրեա փաշայի քերհիյի պիեցը. Ա-  
սոնցմով գրուած են իմաստասիրականներ, ներ-  
բողականներ, ողբերգականներ, սիրային քեր-  
թուածներ ևն:

13. Թերպիյ' կ'ըսուի կազիի մը իւրաքան-  
չիւր տունին համաչափ և համիմաստ տուն մը  
կցելու. առաջին յողուածին մէջ չորս տողն ալ  
համայանդ կ'ըլլայ, իսկ միւսներուն մէջ աւել-  
ցուած մէկ տունը կազիին միւս տուներուն ա-  
ռաջին տողին հետ միայն համայանդ կ'ըլլայ,  
որով ամէն յողուածին մէջ չորրորդ տողին  
յանդը կը համապատասխանէ առաջին յողուա-  
ծին յանդին:

14. Թախմիյսը միեւնոյն պայմաններով կա-  
զիի մը իւրաքանչիւր տունին երեք տող կցելէ:

15. Իսկ քեսիյսը դարձեալ նոյն պայման-  
ներով չորս տող կցելու կ'ըսուի. իբր օրինակ  
կը գնենք հոս ձեվաէթ փաշայի մէկ քախմիսը,  
զոր ըրած է Բէշիտ փաշայի կազիին վրայ: Չա-  
կերտի մէջ առնուած տողերը Բէշիտ փաշային են:

تخميس

فاعلاتن کھام فاعلاتن، فاعلاتن، فاعلن، فاعلان کھام فاعلان

جسم الفاظه روان بخش ادا در خامم

• همد خوليايه (1) صورزای صفا در خامم

درد اشکال معانی به دوا در خامم

«خسته» (2) ناطقه به روح فزادر خامم»

«ذات عیسی کبی اعجازنما در خامم»

§

سعی مشکور اوله کیم ایتدی بوجه آداب

مروه قلبی صفای رقیله سیراب

رشحاتی حرم جانه ویروب آب ایله تاب

«اولدی اجرای سخن ایتمه زرین میزاب»

«کعبه معنی به (3) (4) آویسه سزا در خامم» (5)

16. Թագմիյն կ'ըսուի մէկու մը ըսած ոտա-  
նաւորի մէկ տունին կամ տողին համաչափ տուն

(1) վալը կ'իյնայ:

(2) իբր թէ գրուած ըլլար ځستى:

(3) Հոս պէտք է մա'նեայի տեղ մա'նի կարդալ եեն  
առանց երկարելու: Երկար (6)էն ետքը երբոր ուրիշ եե  
մըն ալ գտնուի, կրնայ սուղի փոխուիլ իբր ځستى  
باقى به: معنی (1) Թուրք. էլիֆին կրկին արժէք տրուած:

(5) Թեսիյսը միայն մաղլան վրայ ալ կ'ըլլայ:

մը կամ տող մը կցելու: Թազմին եղած ոտանա-  
 ւորին հեղինակին անունը պէտք է յիշել եթէ  
 այդ խօսքը առածի պէս հանրածանօթ չըլլայ:  
 Արաբերէն կամ պարսկերէն փոքրիկ հատուած-  
 ներ և առածներ ալ կարելի է քազմին ընել օս-  
 մաներէնով:

Նեհի Պագիին մէկ տունը քազմին ըրած է  
 հետեւեալ կերպով:

فاعلاتن کي اوصافه شایان کورینور

بوی محله عجب (\*) او صافه شایان کورینور

نوله بو ییتی باقینک ایدرسم تضمین

«دفع یا جوج غمه ایشیکیدر سدسدید»

«منع جیش المه در کهیدر حصن حصین»

Պարսկերէնը քազմին ընելու օրինակ.

بو تأثرله نصل ممکن اولور صنبط فغان

«هر که زخمی خورد البته فغانی دارد»

— ناجی —

Չափը միեւնոյն է:

17. Թանգիրը՝ մէկու մը ըսած ոտանաւորին  
 համայնոց և համաչափ ոտանաւոր մը ըսել է մի-  
 ևնոյն նիւթի վրայ: այս ոտանաւորին نظيره կ'ըսուի:

(\*) Այս ոճը այժմ անգործածելի է:

Ժամանակին Սազ շուարասը կոչուած երգեցիկ  
 բանաստեղծները այս կերպով կը մըցէին իրա-  
 րու դէմ:

18. Միւսքեզս կ'ըսուի Պահրի Հեւեհի

مفاعيل مفعول، مفاعيل، مفاعيل، مفعول کي اوصافه شایان کورینور  
 վրայ վրայ مفعول مفعول کي اوصافه شایان کورینور  
 աւելցնելով գրուած ոտանաւորին: օրինակ:

مفعول، مفاعيل، مفاعيل، مفعول — مفعول، مفعول

بلبل، يتيشر باغرمی خون ایتدی فغانک — ضبط ایله دهانک

خنجر کبی دلدی یورکم تیغ زبانک — تأثیر لسانک

آه ایتسه نوله بلبل دل مشهدم اوزره — تاخمشر اولجه

چوق چکدی غم خارینی کلزار جهانک — بو باغ فغانک

Չորս միագլինով և իւրաքանչիւր տողին վերջը

մը աւելցնելով ալ միւսքեզս գրուած է,  
 բայց առաջին տեսակը աւելի յարգի է:

19. Թարզի նեհիս անուանումը վերջերս յե-  
 ղիւրուած է. այսպէս կը կոչուին այն ոտանաւորի  
 տեսակները որոնք Ֆրանսականէն օրինա-  
 կուած են:

Ֆրանսական այս հետեւողութիւնը նախ

Փէրթէվ փաշայի կողմէն եղած է որ մեռաւ 1290 թուականին Սյս մասին Փէրթէվ փաշայի առաջին և ջերմ հետեւողը եղած է Սպտիւլ Հագդ Համիտ պէյը որուն միջոցաւ մուտ գտաւ այս նորութիւնը օսմ. դրականութեան մէջ փաշային մահուանէն ետքը:

Նորութիւն ըսելով տաղաչափական հիմնական օրէնքներու փոփոխութիւն կամ մատնահաշիւի դրութիւն չափտի հասկնանք, չափերը և անոնց կտրատումի օրէնքները մեկնոյն ըլլալով, միայն յօդուածներու կազմութեան և յանգերու կարգաւորութեան մասին փրանսական ուղղութիւնը ընդունուած է, ինչպէս պիտի տեսնենք քիչ յետոյ:

Փէրթէվ փաշան այս կերպով առաջին անգամ Օսմաներէնի թարգմանած է Վիքթոր Զիւկոյի ֆնացոյ մանուկը քերթուածը՝ *طفل ناشئ* խորագրով որմէ քանի մը յօդուած կը գտնենք հոս:

مفعول، مفاعيل، فاعولن کلام مفاعيل

بر طفل ملك نژاد ونوزاد

کهواره عزو رفعت اوزره

یا ایلمسونی خوانی معتاد؟

مادر قوجاغنده راحت اوزره

آسوده در (1) عالم عنادن

یوقدر خبری بو ماجرادن

کوز یومدیغی دمده ماسوادن

لاهوته اولور نظارت اوزره

§

آسوده کزین خواب ناز اول

ای نور نظر سوزول صفایه

کور تریه (\*) چیقار بو طوتدیغک یول

دوران ایشنه نولور نهایه

مانندهٔ ترك ورد خمدان

(2) سیلاب حوادت ایچره غلطان

کرداب بلایه سک شتابان

یوق سنده وقوف ماجرایه

§

بی رهبر و یار و یاور ایواه

(1) Հոս 'այնը համր է իբր թէ գրուած ըլլար մահու ձեւով:

(\*) Փոխանակ ըսելու տրեւ. հիմա այս կերպով գործածութիւնը ներքի չէ:

(2) Միեւնոյն մասնիկով կազմուած ըլլալուն համար այս յանգերը թերի են:

بو راه خطر ده خوابه وارمش (2)  
 صیاد قضا طوتوب کمینگاه  
 نخچیری قوجاقلامش ده صارمش  
 اعلا بو صباحت وطراوت  
 زعنا بو حضور واستراحت  
 اما کلیدجک (\*) صباح حسرت  
 سیرایت نه تغیرات وارمش (3)

Նոր ձեւերը զանազան տեսակներ ունին որոնք վարժութեամբ կրնան սորվուել արդի գրողներուն երկերը ուսումնասիրելով: Արդէր ածանց չափերու մէջ ալ անոնցմէ նմոյշներ կը գտնուին, ուստի հարկ չենք տեսներ ասկէ աւելի ծանօթութիւն տալու այդ մասին:

—Թարիլսը այն ոտանաւորի հատուածն է որով դէպքի մը թուականը կը ցուցուի էպո- ճէտ (هجاء) կոչուած գրահաշիւով: որ հետեւե- եալն է.

|    |   |   |   |   |   |   |   |   |   |
|----|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| 10 | 9 | 8 | 7 | 6 | 5 | 4 | 3 | 2 | 1 |
| ی  | ط | ح | ز | و | ه | د | ج | ب | ا |

(\*) Այս ձեւը գրականութենէն վտարուած է հիմա:

(2-3) Թէեւ երկուքը միեւնոյն կերպով գրուած, բայց նշանակութիւննին տարբեր ըլլալուն համար ա- սոնցմէ կազմուած յանգը թերի չի նկատուիր:

|     |     |     |     |      |     |     |    |
|-----|-----|-----|-----|------|-----|-----|----|
| 90  | 80  | 70  | 60  | 50   | 40  | 30  | 20 |
| ص   | ف   | ع   | س   | ن    | م   | ل   | ك  |
| 700 | 600 | 500 | 400 | 300  | 200 | 100 |    |
| ذ   | خ   | ث   | ت   | ش    | ر   | ق   |    |
|     |     |     |     | 1000 | 900 | 800 |    |
|     |     |     |     | غ    | ظ   | ض   |    |

Ասոնց ամբողջումն է:

էպոճէտ (الجد), հէվվէզ (هوز), հուդդի (حطی),  
 քէլէմէն (کین), սա'ֆաս (سقفص), գարէշէթ (قرشت)  
 սէխազ (مخذ), տազըզ (ضغغ):

Ծանօթ. 2ի, 3ի, 7ի և հետի ֆարսին ու  
 սալը հետը 20ի արժէք ունին իբր 2, 3, 7, և 10:  
 Կրկնակ ունեցող տառերը կրկին արժէք  
 չեն կրնար ունենալ, իսկ հետգին մէկի արժէք  
 ունի:

Իբր նմոյշ կը գնենք հոս Սուլթան Սէլիմ  
 Գ.ի և Սուլթան Մահմուտ Բ.ի ժամանակակից  
 նշանաւոր թուագիր Սիւրուրիի ըսած Թարիլսը.  
 Թօփխանէի զօրանոցին շինութեան առթիւ:

اولدی عال العال کم قیلدی بنا طویخانه نک  
 سمت بالاسنده بر والا اثر شاه کریم  
 آتیاب میدان نظمه سویلدم تاریخی  
 «طویحیان ایچون معلی قشله یابدی شه سلیم»

Թուականը պարունակողը վերջին տողն է, զոր  
գումարելով կը գտնենք զօրանոցին շինութեան  
թուականը որ է 1208:

Կրկին թուական ալ կրնայ ըլլալ ինչպէս է  
հետեւեալը.

جميه بيك ايچي يوز اون سكرده كتدى لاهوته

որուն գումարը 1218 է. Ասիկայ 1275ին  
մեռած Շէյխիւլ Իսլամ Արիֆ Հիքմէթ պէյին  
է. դէպքի մը ամիսը նշանակուածներ ալ կը  
գտնուին:

— Թարիսը չորս տեսակ է, թամ (تام),  
ճէվհէր (جوهر), միւհմէլ (مهمل) և թա՛միեէ  
(تعميه):

Ա. Թամը այն քարիսն է որուն մէջ գտնը-  
ուած բոլոր տառերը — ըլլան գիծ կամ կէտ—  
կը հաշուուին. Վերինները քամ էին, ինչպէս  
նաեւ սա ալ بلدة طيبة պիտի զայն պիտի զոր  
«գեղեցիկ քաղաք» ըսել է, քամ է և գումարը՝  
857, Պոլսոյ առման թուականը կը ցուցնէ:

Բ. ձեկիներ այն թարիխն է որուն մէջ կէտ  
ունեցող տառերը միայն կը հաշուուին, օրինակ,  
چلدى مرزيفونده مكتب رشديه تحصيله  
1282: (\*)

(\*) Թամ և ձեկիներ շատ կը գործածուին, (c) ամ-  
բող ալ գրուած ըլլայ կը հաշուուի:

Գ. Միւհմէլը այն է որուն կէտ չունեցող  
տառերը միայն կը հաշուուին:

Դ. Թա՛միեէ կ'ըսուի ըսուած քարիսի մը  
պակսած կամ աւելցած թիւը շտկելու համար  
ակնարկութիւն մը կամ մաս մը կցելու, որմէ  
գոյացած գումարը բուն քարիսէն կը հանուի  
կամ վրան կաւելցուի:

Մու՛ալլիմ Նաճին 19 տարեկան եղած ա-  
տենը Ապտիւր Բահման փաշայի անունին գրած  
մէկ ոտանաւորին մէջ որ 1284 տարւոյ առ-  
թիւ շնորհաւորական ուղերձ մըն է, հետեւ-  
եալ քարիսն ըսած է,

باغ هنرده بر چيقار ناجى بو تاريخ لطيف

«باشای چاگر پروره مسعود اوله سال جدید»

Չակերտի մէջ առնուած տողը որ թուա-  
կանը կը պարունակէ, մէկ աւելցուկ ունի այ-  
սինքն 1285 է, որուն կ'ակնարկէ նախորդ  
տողին մէջի چيقار ր խօսքով, զոր հանելով կը  
գտնենք ճիշդ թուականը որ է 1284:

Վրան գումարելու օրինակ,

1318 արարական տարւոյ առթիւ Վեհ.

Սուլթանին անուանը ձօնուած ոտանաւորի մը  
մէջ հետեւեալ քարիսն ըսուած է,



بر کلور بازار نظمه جوهرين تاريخ منير  
«پادشاهم چوق يشا دلشاد اولوب هر شهر وسال»

Ասիկայ նեվներ ըլլալով կէտ ունեցող տա-  
ռերը միայն կը հաշուուին, որոնց գումարը  
կ'ըլլայ 1317 մէկ պակասով: Նախորդ տողին  
մէջի Կլոր խօսքով կը հասկցնէ որ մէկ թիւ  
պիտի աւելցուի այդ գումարին վրայ, որով  
կ'ըլլայ 1318:



Վէ գիյըմին յեհիւ զապրիւյ մեհամու  
Ֆեպագին րնեհեմ մինհիւլ քէլամու  
Վէ լա շէյիւն պիպագին մին հասիյսին  
Իգա յեմ եեսքեֆիս մինհիւլ եհամու  
Հեմիյն խարքեմ պիմանեհ լա ներեմ կեր  
Խորեհ խաֆի Ֆեհեհեմ փաֆ'րամու  
Վէկեր մերթիւմ քիւնեհ եասեմ պեհիյկի  
Ֆե պարնիւլ առթի յի նի'մեւ մեհամու:

و ذى علم له القبر المنام  
فباق عندنا منه الكلام  
و لا شئ بباق من حديث  
اذا لم يستفد منه الا نام  
همين خطم بمائد لاجرم کر  
خورد خاک فنایم پاک تامو  
و کر مردم کنند یادم بینیکی  
قبطن الارض لی نعم المقام

Թարգմանու թիւներ՝

«Քանի՛ դիտուն կայ որուն ննջարանը ե-  
ղած է դերեզմանը, բայց անոր խօսքերը կը  
մնան մեր քով: Մինչդեռ խօսք մը մշտնջենա-  
կանութիւն չունենար բնաւ, երբ մարդկութիւ-  
նը օգուտ չքաղէ անկէ:

«Իմ այս գիրս կը մնայ անշուշտ երբ դե-  
րեզմանի հողը բոլորովին ուտէ զիս մինչեւ մա-  
ղերս, և եթէ մարդիկ բարւոք յեշատակեն  
զիս, այն ատեն դեսնի փորը ի՞նչ գեղեցիկ  
վայր մը կ'ըլլայ ինձի համար»:

ՅԱՒԵԼՈՒԱԾ

Հետեւեալ ընտիր հատուածները կը հրա-  
տարակենք թէ՛ գեղեցիկ իմաստներուն համար  
և թէ՛ իբրեւ հրահանգ տաղաչափական ձեւե-  
րու վրայ: Աշակերտները, համաձայն նախընթաց  
օրէնքներու, թող գտնեն թէ ամէն մէկ հատ-  
ուած ո՞ր պահին կը վերաբերի:

منتخبات

تقدیر خدا قوه زویا ایله دونمز  
بر شمعہ کہ مولایاقہ بروچہ ابله سونمز  
قالور شبنم کبی صاف اولمیان خاک مذلتده  
کہ هر بر قطره بی افلاکہ مهر آسمان چکمز

بولدم بر چاره روحانی و جسمانی سکا  
دردکی آ کدخه بن عالمه درمان آغلسون  
سن، جکر یاره م، جنان باغنده کز کللر کبی  
درد حسرتله باباک بیچاره هر آن آغلسون

توحید

آلهی پادشهر پادشاهی  
نه حیرتچشدر صنعک آلهی  
نه قدرتدر ایدن ایجاد وایقاد  
سماوات وزمین، مهر و ماهی  
نه قدرتدر ایدن جو هوایی  
نیجه یوز بیک جهانک جلوه کاهی  
جهانی لحظه ده بیک کره یوق وار  
ایدردک حکمتک اولسه یدی لاهی  
آلهی وارلفکده جمله اشیا  
ایدرکن یکر یان عرض کواهی  
قبول ایتز بونی عقلم که اولسون  
وجودکده ایدنلر اشتباهی  
سنی تهلیل ایچون، تقدیس ایچوندر  
نواى ارغنون، بانک آلهی  
سرود و نوحه شوقدر آنجق  
ایدن لبریز دیر و خاقاهی (1)

شب یلدای منجمله موقت نه بیلور؟  
مبتلای غمه صور کیم کیجه لر قاچ ساعت

چیقمدی بر نیتن قد بلند همته  
اطلس کردونی بر قاچ کره تخمین ایتدیلر

— نائلیء قدیم ۱۱۷۵ —

خاک اول که خدا مرتبه کی ایلیه عالی  
تاج سرعالمدر او کیم خاک قدمدر  
فرح کلدی دیو، ای غم، ملول اوله سن اودنسک  
فرح بنده مسافر در بنمله قاله جق سنسک  
جوری کوکلدر چکن کوزدر کورن رخسارینی  
الله الله، کام آلان کیمدر چکن کیمدر تعب  
— فضولی ۹۷۵ —

مرثیه

آه ممدوحهم سنکیچون دیده لر قان آغلسون  
دیده لر دللر دکل، جان اغلسون جان آغلسون  
کل یوزک نرکس کوزک غنجه فک یاد ایلوب  
کیسوی دلجولر کچون سنبلستان آغلسون

سنك اذنيكله طائر كوكدە مرغان  
 سنك اذنيكله ساچ یمده ماهی  
 سنك لطفكله جاریدر اوامر  
 سنك خوفكله مرعیدر نواهی  
 نه حكمتدر كه بر عقل سلیمی  
 طوتوب بیلار جه انكار اوزره گاهی  
 كمال مسكنتله ایتدی ررسك  
 اولوركن رفع دست عذرخواهی (2)  
 عنایاتك كه خلقه نوبنو در  
 قبول ایتمز بری حد و تناهی  
 خرد تحقیق آتار كده واله  
 نظر تفتیش اسرار كده ساهی  
 خرد بر لمعه در سندن بشرده  
 نصل كنهك محیط اولسون گاهی  
 دكلدر حاصلی آتار صنعك  
 او شیردن كه ممكن اکتناهی

— محمود اکرم بك —

(1) Հոս խանիզանի պիտի կարդացուի. նունին  
 kurk տրուիլը բացատութիւն է:

(2) Հոս ուզրիխանի պէտք է կարդալ:

ՎՐԻՊՍԿՆԵՐ

| Էջ | տող | սխալ      | ուղիղ         |
|----|-----|-----------|---------------|
| 10 | 17  | مفتاعلن   | مفتاعلن       |
| 10 | 21  | شعر       | نظم، شعر      |
| 31 | 8   | Փէհլուվի  | Փէհլուրի      |
| 32 | 2   | زخافات    | زخافات، شعبات |
| 44 | 13  | نشود نماي | نشو و نماي    |
| 44 | 14  | سخت، نغم  | سخن، نغم      |
| 43 | 8   | Սիւլէյման | (Սիւլէյման)   |
| 79 | 23  | որ        | Պը էսրէով     |

— Ինչ ինչ բառերու վերջը Յ տառ մը  
 դրուած է իլանիյ, նասուեիյ ևն. որոնք պէտք  
 է ըլլան իլահի, ճասուեի ևն.

Էջ 69 Բիւպատի այս չափը մոռցուած.

مفعول، مفاعيل، مفاعيلن، فاع كاسم فاع

## ՀԵՂԻՆԱԿԻՆ ՈՒՐԻՇ ԳՈՐԾԵՐԸ

1. Միտաթիւն նիւեաթ Արար. և Պարսկ. բարոյական ընտիր պատմութիւններու, վիպակներու և ոտանաւորներու հաւաքածոյ, թուրք. թարգմանութեամբ. գին 100 փր.

2. Կիւլեքնի եօեպ Պարսկ. ինքնագիր ոտանաւորներ և բարոյական վիպակներու Պարսկ թարգմանութիւնները, արձակ և ոտանաւոր. գին 100 փր.

3. Օսմ. տաղաչափութիւն գին 5 դհկն.

508

2013

